

MAGDALENA PYTER
Lublin

PRAWO KANONICZNE NA UNIWERSYTECIE
JANA KAZIMIERZA WE LWOWIE
W LATACH 1918-1939

Celem opracowania jest przedstawienie dziejów nauczania i nauki prawa kanonicznego na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w dwudziestoleciu międzywojennym¹.

Historia prawa kanonicznego w Polsce nie spotkała się z zadowalającym zainteresowaniem badaczy. Powstało jedynie kilka monografii, z których na pierwszym miejscu należy wymienić pracę Aleksego Petraniego, w której autor omawia historię prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX w.²

W polskim piśmiennictwie nie ma dotychczas całościowego monograficznego opracowania, które przedstawiałoby nauczanie prawa kanonicznego w drugiej Rzeczypospolitej³. Można jedynie wskazać nieliczne artykuły oma-

---

¹ Nazwa urzędowa: „Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie” została zatwierdzona przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego dnia 8 listopada 1919 r. (por. P. S t a c h, *Wydział Teologiczny w latach 1918-1933*, [w:] *Wydział teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów 1934, s. 85). Wcześniej uniwersytet nosił nazwę Uniwersytetu Józefa I i Franciszka I. Obecnie nosi on imię Iwana Franki. Por. J. K o d r ę b s k i, *Prawo rzymskie w Polsce w XIX w.*, Łódź 1990, s. 231.

² A. P e t r a n i, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961.

³ Istnieje jedynie kilka artykułów, które w sposób syntetyczny przedstawiają tę problematykę. Do najważniejszych należą m.in.: P. H e m p e r e k, *Kanonistyka polska w 60-lecie wolnej Polski (1918-1978)*, „Prawo Kanoniczne”, 24 (1981), nr 3-4, s. 41 nn.; J. S a w i c k i, *Die Entwicklung der Kirchenrechtswissenschaft in Polen 1918-1957*, „Österreichisches Archiv für Kirchenrecht”, 9(1958), s. 243 nn.

wiające kanonistykę w kilku ośrodkach uniwersyteckich⁴. Podobnie, nie powstały jak dotąd prace, które w sposób kompleksowy omawiałyby naukę i nauczanie prawa kanonicznego na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym. Jedynie Piotr Stach w swojej monografii prezentującej Wydział Teologiczny zamieścił wzmianki dotyczące istniejącej w ramach tego Wydziału Katedry Prawa Kanonicznego⁵. W ogóle natomiast nie zajęto się Katedrą Prawa Kościelnego, która w tym okresie funkcjonowała na Wydziale Prawa lwowskiej uczelni.

Na wydziałach jurystycznych prawo kanoniczne nauczane było pod nazwą prawa kościelnego⁶. Należy zaznaczyć, iż również na wydziałach teologicznych prawo kanoniczne było niekiedy określane jako prawo kościelne⁷. W dalszej części pracy oba terminy będą używane zamiennie, niezależnie od tego, czy będzie mowa o nauczaniu prawa kanonicznego na Wydziale Prawa czy też na Wydziale Teologii.

Artykuł został podzielony na cztery rozdziały. W pierwszym przedstawiono obecność prawa kanonicznego w strukturach uniwersyteckich w drugiej Rzeczypospolitej. Należy zwrócić uwagę na dualistyczną regulację prawną nau-

---

⁴ Literaturę dotyczącą tego zagadnienia omówiono w dalszej części pracy. O ile powstała bogata literatura dotycząca Wydziału Prawa Kanonicznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, o tyle inne ośrodki nauczania prawa kanonicznego były marginalnie traktowane przez piśmiennictwo. Z pewnością oprócz innych przyczyn, stan taki spowodowany był przerwaniem tradycji nauczania prawa kanonicznego na wydziałach jurystycznych wskutek usunięcia tego przedmiotu przez władze komunistyczne z programów nauczania.

⁵ Por. *Wydział teologiczny*, s. 36 nn.

⁶ Por. § 4 Rozporządzenia Ministra WRiOP z dnia 16 października 1920 r., W sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych (Dz. Urzęd. MWRiOP, nr 22/42 (1920), poz. 140). A. Dzięga zwraca uwagę, iż nie należy mylić prawa kościelnego z nauczaniem obecnie na wydziałach prawa prawem wyznaniowym. Zob. A. Dzięga, *Prawo kościelne na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL w latach 1918-1952*, [w:] *Prawo – Kultura – Uniwersytet: 80 lat ośrodka prawniczego KUL*, red. Dębiński, Lublin 1999, s. 185 nn. O związkach i różnicach prawa kościelnego, wyznaniowego i kanonicznego zob. także: E. Rittner, *Prawo kościelne katolickie*, Lwów 1878-1879, t. I i II, s. 2 n.; także R. Sobniński, *Teoria prawa kościelnego*, Warszawa 1992, s. 64 nn.

⁷ W programie wykładów UJK we Lwowie do roku akad. 1926/27 prawo kanoniczne figuruje pod nazwą prawa kościelnego. W. Abraham twierdził, iż: „Prawo kanoniczne i prawo kościelne te dwie nazwy nie są identyczne, gdyż pierwsza oznacza prawo wytworzone przez czynniki ustawodawcze kościelne bez względu na to jakie stosunki prawo to reguluje, czy czysto kościelne, czy świeckie, a drugie oznacza te normy i prawidła, które się odnoszą wyłącznie do stosunków Kościoła i je regulują bez względu na to skąd pochodzą czy z działalności ustawodawczej czynników kościelnych czy państwowych”. Zob. *Źródła kościelne z uwzględnieniem nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Lwów 1923, s. 1 n.

czania prawa kanonicznego, które na wydziałach teologicznych, jak też na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL podlegało ustawodawstwu kościelnemu, a na wydziałach jurystycznych ustawodawstwu państwowemu.

W rozdziale drugim omówiono dydaktykę prawa kanonicznego na Wydziale Teologicznym oraz Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Interesujące byłoby porównanie osiągnięć naukowych katedr prawa kanonicznego na tych dwóch wydziałach uniwersyteckich. Pojawia się bowiem pytanie, czy nauka prawa kanonicznego rozwijała się lepiej na Wydziale teologicznym czy też jurystycznym.

Trzeci poświęcony został znaczeniu lwowskiej szkoły historii prawa kościelnego dla rozwoju nauk historyczno-prawnych w Polsce. Twórcą szkoły oraz jej głównym przedstawicielem był Władysław Abraham. W prowadzonym przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego seminarium uczestniczyło liczne grono uczniów. Można zatem zadać pytanie, czy przejęli oni od swojego mistrza zainteresowania badawcze, jak też założenia metodologiczne dotyczące pracy naukowej.

Następnie zaprezentowano dorobek naukowy przedstawicieli szkoły. Wyróżnione zostały najbardziej charakterystyczne kierunki badawcze. W artykule podjęta została również próba uzasadnienia wyboru tych właśnie kierunków badawczych.

Mówiąc o znaczeniu ośrodka lwowskiego dla rozwoju nauk historyczno-prawnych w Polsce w drugiej Rzeczypospolitej, mamy na myśli nie tylko powstałe tam prace, ale również oddziaływanie wykształconych pod kierunkiem Abrahama historyków prawa na rozwój dyscyplin jurystycznych w innych ośrodkach uniwersyteckich. Dlatego też uznano za celowe przedstawienie losów uczniów twórcy szkoły po zakończeniu drugiej wojny światowej. Można postawić pytanie, czy pomimo niesprzyjających warunków politycznych nadal był kontynuowany dorobek lwowskiej szkoły.

Ostatni z rozdziałów przedstawia kierunek dogmatyczno-prawny lwowskiej kanonistyki. Interesujące byłoby zbadanie w jakim stopniu Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. wpłynął na podjęcie badań nad uregulowaniami przyjętymi w tej kodyfikacji. Na uwagę zasługuje również określenie stosunku lwowskich uczonych do Konkordatu zawartego w 1925 r., pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską. Za celowe należy także uznać ocenę norm prawa państwowego, które w naturalny sposób łączy się z prawem kanonicznym. Mamy tutaj głównie na myśli przepisy projektu prawa małżeńskiego z 1929 r.

W artykule omówione zostały jedynie te prace uczonych lwowskich, które powstały przed wybuchem drugiej wojny światowej. Ze względów oczywis-

tych skupiono się jedynie na dziełach najbardziej reprezentatywnych dla lwowskiej kanonistyki. Przedstawienie wszystkich publikacji przekracza ramy artykułu, ponadto w wielu przypadkach nie mają one charakteru ściśle naukowego. Należy zaznaczyć, iż opublikowane zostały wykazy prac większości omawianych autorów⁸.

W opracowaniu wykorzystane zostały materiały archiwalne znajdujące się w Archiwum Państwowym we Lwowie, w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz w Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Szczególnie cenne okazały się przechowywane tam akta personalne profesorów prawa kanonicznego. Z pewnością jednak bogate zbiory – zwłaszcza lwowskiego archiwum – zasługują na dalsze zainteresowanie badaczy. Dla przedstawienia dydaktyki posłużono się spisami wykładów, jakie poczyniły od roku akad. 1919/20 wydawane były przez UJK we Lwowie. Do materiałów o charakterze źródłowym należy zaliczyć również kroniki uniwersyteckie, jak też wspomnienia studentów, w których przedstawiono sylwetki profesorów.

Dokładne zbadanie obecności prawa kanonicznego na UJK w dwudziestolecium międzywojennym wymaga dalszych, pogłębionych badań. Celowe wydaje się zwłaszcza sięgnięcie do prac magisterskich z zakresu prawa kanonicznego, które powstały na Wydziale Teologii oraz Wydziale Prawa. W dalszej kolejności należałoby sięgnąć do akt personalnych studentów, co umożliwiłoby poznanie ich struktury społecznej. Na oddzielną publikację zasługuje również temat przedstawiający seminarium naukowe W. Abrahama. Artykuł stanowi zaledwie przyczynek ukazujący zarys prawa kanonicznego we Lwowie w latach 1918-1939.

---

⁸ I tak np. zob. J. A d a m u s, *Bibliografia prac Władysława Abrahama (1881-1930)*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. II, Lwów 1931, s. 419 nn.; także J. S a w i c k i, *Bibliografia*, [w:] *Władysław Abraham. Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962, s. 331 nn.; T. J a n a s z, *Wykaz prac naukowych prof. Leszka Winowskiego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 28(1981), z. 5, s. 23 nn.; W. U r b a n, *Książdz Profesor Michał Wyszyński (1890-1972)*, „Prawo Kanoniczne”, 16(1973), nr 1-2, s. 282 nn.

I. PRAWO KANONICZNE W STRUKTURACH UNIWERSYTECKICH W II RZECZYPOSPOLITEJ

1. Prawo kościelne na wydziałach jurystycznych

W okresie międzywojennym funkcjonowało w Polsce sześć uniwersytetów: w Krakowie, Warszawie, Wilnie, Lwowie, Lublinie i Poznaniu⁹. W latach 1918-39 powstały jedynie dwa nowe uniwersytety: w Lublinie (1918)¹⁰ i w Poznaniu (1919)¹¹. Po 1918 r. działalność swoją kontynuowały dwa uniwersytety galicyjskie: Jagielloński¹² i Lwowski¹³. Wznowiły natomiast pracę zlikwidowane przez władze zaborcze uniwersytety w Warszawie¹⁴ i Wilnie¹⁵.

---

⁹ O szkolnictwie wyższym w II Rzeczypospolitej zob. m.in.: S. W i e l g u s, *Uczelnie wyższe w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] *Lubelski ośrodek naukowy. W 50-lecie powstania Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, Lublin 1994, s. 61 nn.; W. W o ł o d k i e w i c z, *Nauczanie prawa w II Rzeczypospolitej. „Życie Szkoły Wyższej”*, 6(1973), s. 103 nn.; *Szkoły wyższe Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. II, Warszawa 1930; B. J a c z e w s k i, *Organizacja i instytucje życia naukowego w Polsce (listopad 1918-1939)*, [w:] *Historia nauki polskiej*, t. V, cz. 1, Wrocław 1992, s. 36 nn.; W. C z e r n i e w s k i, *Rozwój dydaktyki polskiej w latach 1918-1954*, Warszawa 1963, s. 15 nn.

¹⁰ O genezie i historii KUL zob. m.in.: R. B e n d e r, *Katolicki Uniwersytet Lubelski w życiu Lublina i regionu*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. V, Lublin 1986, s. 61 nn.; *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów Uczelni*, red. G. Karolewicz, Lublin 1992, s. 11 nn.; G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. I, Lublin 1996, s. 19 nn.; J a c z e w s k i, art. cyt., s. 286 nn.

¹¹ O powstaniu Uniwersytetu Poznańskiego zob. m.in.: *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia za rektoratu Heljodora Święcickiego*, red. A. Wrzosek, Poznań 1924; A. C z u b i Ń s k i, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918-1939*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919-1969*, Poznań 1972, s. 59 nn.

¹² O historii Uniwersytetu Jagiellońskiego zob. m.in.: K. W o j c i e c h o w s k i, *Uniwersytet Jagielloński i jego dzieje w pięćsetną rocznicę jego założenia*, Lwów 1900; J. F i j a ł e k, *O początkach i znaczeniu Uniwersytetu Krakowskiego w XIV/XV wieku*, Kraków 1900; H. B a r y c z, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935; t e Ń z e, *Alma Mater Jagiellonica. Studia i szkice z przeszłości Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 1958; K. M o r a w s k i, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Średnie wieki i Odrodzenie*, t. I i II, Kraków 1900; M. P a t k a n i o w s k i, *Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego od reformy Kołłątajowskiej do końca XIX stulecia*, Kraków 1964.

¹³ O historii Uniwersytetu Lwowskiego zob. m.in.: L. F i n k e l, S. S t a r z y Ń s k i, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów 1894; F. J a w o r s k i, *Uniwersytet Lwowski*, Lwów 1912.

¹⁴ O historii Uniwersytetu Warszawskiego zob. m.in.: J. B i e l i Ń s k i, *Królewski Uniwersytet Warszawski (1816-1907)*, t. I-III, Warszawa 1907-1912; T. M a n t e u f f e l, *Uniwersytet Warszawski 1915/16-1934/35*, Warszawa 1936; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915-1939*, red. A. Garlicki, Warszawa 1982. W miejsce Uniwersytetu Warszawskiego powstała w 1862 r. Szkoła Główna Warszawska, została ona jednak wkrótce zlikwidowana. Utworzony

Państwowe szkolnictwo wyższe podlegało w dwudziestoleciu międzywojennym dwóm ustawom: ustawie z 13 lipca 1920 r. *O szkołach akademickich*¹⁶ oraz z 15 marca 1933 r. o takim samym tytule¹⁷. Ustawa regulująca wyższe szkolnictwo prywatne została wydana dopiero w 1937 r.¹⁸ Wcześniej, zgodnie z postanowieniami art. 109 ustawy z 1920 r. i art. 54 ustawy z 1933 r., prywatne szkoły akademickie mogły otrzymywać pełne lub niektóre prawa państwowych szkół akademickich¹⁹. Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego musiał zatwierdzić statut prywatnych szkół akademickich (por. art. 18 ustawy z 1920 r. i art. 54 u. 4 ustawy z 1933 r.). Ponadto ustawa z 1933 r. upoważniła ministra do przyznania szkołom prywatnym w drodze rozporządzenia prawa do nadawania niższych stopni naukowych (por. art. 54 u. 2 ustawy).

W czterech polskich uniwersytetach: Warszawie, Krakowie, Wilnie i Lwowie, prawo kanoniczne nauczane było na wydziałach jurystycznych i teologicznych. Katolicki Uniwersytet Lubelski posiadał samodzielny Wydział Prawa Kanonicznego. Natomiast w Uniwersytecie Poznańskim nie utworzono w ogóle Wydziału Teologicznego²⁰.

---

wobec wszelkich przejawów polskości.

¹⁵ O dziejach Uniwersytetu Wileńskiego zob. przede wszystkim obszerną trzutomową pracę J. Bielińskiego: *Uniwersytet Wileński*, Kraków 1899-1990; L. J a n o w s k i, *Historiografia Uniwersytetu Wileńskiego*, Wilno 1921; t e n ż e, *Ateny litewskie. Historia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków 1912; K. M r o z o w s k a, *Uniwersytet Wileński i jego szkoły w latach 1795-1803*, „Zeszyty Naukowe UJ”, 64(1979), s. 63 nn.; A. S i d l a u s k a s, *Zarys historiografii Uniwersytetu Wileńskiego*, „Zeszyty Naukowe UJ”, 64(1979), s. 11 nn.; A. W r z o s e k, *Wskreszenie Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919*, Wilno 1929; S. D ą b r o w s k i, *Obchody 400-lecia Uniwersytetu Stefana Batorego w Archidiecezji w Białymstoku*, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku”, 5(1979), nr 4, s. 79 nn.

¹⁶ Dz. U. z 1920 r., nr 72, poz. 494. Zob. także komentarz do ustawy: *Zbiór ustaw i rozporządzeń o studiach uniwersyteckich oraz innych przepisów ważnych dla studentów uniwersytetu, ze szczególnym uwzględnieniem Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, red. T. Czeżowski, Wilno 1926. Niezwykle interesujący jest krytyczny komentarz do przepisów ustawy profesorów: Makarewicz i Longchamps de Berier. Zob. *Ustawa o szkołach akademickich. Uwagi prof. Makarewicza i prof. Longchamps de Berier*, Lwów 1920.

¹⁷ Dz. U. z 1933 r., nr 29, poz. 247.

¹⁸ Dz. U. z 1937 r., nr 13, poz. 89.

¹⁹ I tak np. mający status uczelni prywatnej KUL pełnił praw państwowych szkół akademickich uzyskał na mocy ustawy sejmowej z 9 kwietnia 1938 r. Dz. U. z 1938 r., nr 27, poz. 242.

²⁰ Mimo wielu postulatów wysuwanych ze strony władz Uniwersytetu o utworzenie Wydziału Teologii, inicjatywa ta nie doszła do skutku z powodu braku porozumienia pomiędzy władzami państwowymi i kościelnymi. Szerzej na ten temat zob. C z u b i ń s k i, dz. cyt., s. 122 nn.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 16 października 1920 r., regulującego organizację studiów prawniczych na uniwersytetach państwowych, prawo kościelne wykładane było wraz z państwowym prawem małżeńskim na II roku studiów w wymiarze 90 godzin rocznie²¹.

Studenci otrzymywali zatem pewien zarys prawa kanonicznego. Z pewnością w ciągu 90 godzin wykładów niemożliwe było wyczerpujące omówienie całości tak bogatej tematyki²².

---

²¹ Dz. Urzęd. MWRiOP, nr 22/42 (1920), poz. 140. Po odzyskaniu przez Państwo Polskie niepodległości zaistniała konieczność zunifikowania systemu nauczania prawa. Problemem pierwszorzędym było ustalenie programu studiów prawniczych. Kwestię sporną stanowiła głównie rola przedmiotów historycznych w procesie kształcenia młodych prawników oraz usytuowanie ich w planie studiów prawniczych (por. W. W o ł o d k i e w i c z, *Rzymskie korzenie współczesnego prawa cywilnego*, Warszawa 1978, s. 30). Najbardziej charakterystyczna była polemika pomiędzy dwoma profesorami UJK we Lwowie: Oswaldem Balzerem i Juliuszem Makarewiczem (zob. J. M a k a r e w i c z, *Reforma metody nauczania prawa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1919, nr 2, s. 113 nn. (dalej PPIA); t e n ż e, *Kolejność studiów prawniczych*, PPIA 1921, nr 10-12, s. 218 nn.; O. B a l z e r, *W sprawie nauki prawa w uniwersytetach polskich*, PPIA, 1919, nr 1, s. 1 nn.; t e n ż e, *Nauka uniwersytecka a kolejność studiów w uniwersyteckiej nauce prawa*, Warszawa 1921.; t e n ż e, *Głosy do artykułu o kolejności studiów prawa*, PPIA 1922, nr 7-9, s. 33 nn.; t e n ż e, *Dwa światy*, „Czasopismo Prawne i Ekonomiczne” 1923, nr 10-12, s. 1 nn.). I tak prof. Balzer postulował wprowadzenie przedmiotów historycznych w początkowym okresie nauczania. Uzasadniał ich pierwszorzędną rolę faktem, iż są one nauką podstawą prawa ówczesnie obowiązującego. Przedmioty te dają prawnikowi ogólne wykształcenie, które sprawia, iż studia mają charakter uniwersytecki, a nie zawodowy. Zdaniem Uczzonego ściśle naukowy charakter uniwersytetów wyróżnia je z kręgu innego typu szkół wyższych, tj. politechnik, szkół handlowych, przemysłowych, rolniczych czy też górniczych (por. B a l z e r, *Nauka uniwersytecka*, s. 4). Studenci prawa, którzy rozpoczynają swoją edukację, winni zapoznać się z jego podstawami historycznymi, jak też filozoficznymi. Dopiero w dalszej kolejności należy dopuścić możliwość nauczania tzw. przedmiotów praktycznych, związanych z dogmatyką prawa. Przeciwnikiem tej tezy był Juliusz Makarewicz, który twierdził, iż obok prawniczego studium o charakterze uniwersyteckim, kształcącego przyszłych naukowców, powinna istnieć także szkoła prawa kształcąca prawników praktyków o mniejszych aspiracjach. Szczególnie umniejszał rolę przedmiotów historycznych proponując umieszczenie ich w planie wykładów na zakończenie studiów. (por. M a k a r e w i c z, *Kolejność studiów prawniczych*, s. 3 nn.). Do dyskusji włączyli się także inni prawnicy. I tak, Czesław Martyniak (*Parę uwag do dyskusji nad reformą studiów prawnych*, Lublin 1937) oraz Władysław Abraham (*O potrzebach nauki historii prawa*, [w:] *Nauka polska*, Warszawa 1929, s. 286 nn.) opowiedzieli się za koniecznością poprzedzenia nauczania prawa obowiązującego studium historyczno-prawnym. Przeciwnie stanowisko zajmował Czesław Znamierowski (*Reforma studiów prawniczych*, „Przegląd Współczesny”, 45(1933), nr 12, s. 351 nn.), który postulował usunięcie przedmiotów historyczno-prawnych z programu studiów.

²² Należy zaznaczyć, iż prawo kościelne po II wojnie światowej z przyczyn ideologicznych zostało usunięte z wydziałów prawnych wszystkich polskich uniwersytetów. W związku z re-

2. Prawo kanoniczne na wydziałach teologicznych

Istniejące na wszystkich polskich uniwersytetach oprócz Poznania, wydziały teologiczne podlegały konstytucji apostolskiej papieża Piusa XI *Deus scientiarum Dominus* z 1931 r.²³ Została ona wydana w celu zapewnienia odpowiedniego poziomu i rozwoju studiów m.in. teologicznych, prawno-kościelnych i filozoficznych²⁴. Miała ujednoczyć praktykę istniejącą w różnych państwach, dotyczącą m.in. nadawania stopni naukowych, liczby lat studiów itp.

Konstytucja wprowadziła trzy stopnie naukowe: bakałareat, licencjat i doktorat²⁵. Za obligatoryjne uznano jedynie dwa ostatnie. Wydziały mogły

---

formą studiów prawniczych, która ma zbliżyć polski system kształcenia do standardów europejskich, w piśmiennictwie pojawiają się postulaty wprowadzenia prawa kanonicznego jako przedmiotu obligatoryjnego na wydziałach prawa. Zmarły w 1991 r. znany polski cywilista Mieczysław Sośniak pisze: „Z końcem lat czterdziestych znikło ze studiów prawo kanoniczne, jedna z podstawowych przez wieki dyscyplin prawniczych. Stanowiło ono nieodzowny element nie tylko wykształcenia historycznego, ale też systematycznej podstawy tego wykształcenia. Winno powrócić obecnie nie jako uzupełniający przedmiot historyczny, ale jako równouprawniona obligatoryjna dyscyplina, bez której nie sposób wyobrazić sobie gruntownie wykształconego prawnika”. Zob. *Studia prawnicze w Polsce na tle aktualnej praktyki*, [w:] *Filozofia prawa a tworzenie i stosowanie prawa. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej w dniach 11 i 12 czerwca 1991 roku w Katowicach*, Katowice 1992, s. 314 n.

²³ AAS 23 (1931), s. 241 nn. O konstytucji tej zob. szerzej: P. H e m p e r e k, *Deus scientiarum Dominus*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. III, Lublin 1979, kol. 1216; P. S t a c h, *Najnowsza reforma wyższych studiów kościelnych*, Lwów 1931; H. H o e m a e k e r, *Konstytucja Apostolska „Deus Scientiarum Dominus” o wyższych studiach kościelnych*, „Ateneum Kapłańskie”, 29(1932), s. 184 nn.; P. M a r o t o, *In constitutionem apostolicam Deus scientiarum Dominus de universitatibus et facultatibus studiorum ecclesiasticorum*, „Commentarium iuris canonici”, 4(1931), s. 270 nn.; A. B e a, *La costituzione apostolica Deus scientiarum Dominus. Origine e spirito*, „Commentarii de re theologica et philosophica”, 22(1941), s. 445 nn. Obecnie działalność uniwersytetów katolickich i katolickich instytutów wyższych, tak w aspekcie doktrynalnym, jak i prawnym reguluje konstytucja apostolska Jana Pawła II *Ex corde Ecclesiae* (AAS 99 (1990), s. 1475 nn.). Postanowienia konstytucji zostały omówione przez F. Lempę. Zob. *Doktrynalno-prawne przesłanie Konstytucji Apostolskiej Jana Pawła II o uniwersytetach katolickich „Ex corde Ecclesiae”*, „Roczniki Nauk Prawnych”, 4(1994), s. 105 nn.

²⁴ Konstytucja apostolska zgodnie z art. 56 dotyczyła fakultetów teologicznych założonych lub zatwierdzonych przez Stolicę Apostolską, a zatem także wydziałów teologicznych istniejących na polskich uniwersytetach, które zostały zatwierdzone przez Stolicę Apostolską. Por. AAS 23 (1931), s. 261.

²⁵ Pierwszy stopień uprawniał do dalszego prowadzenia studiów akademickich, drugi – do nauczania w szkołach, które nie nadają stopni naukowych, trzeci do nauczania na wydziale uniwersyteckim. Por. H o e m a e k e r, dz. cyt., s. 187 nn.

nie udzielać bakalaureatu²⁶. Z możliwości tej skorzystano w Polsce, gdzie na żadnym wydziale uniwersyteckim nie wprowadzono tego stopnia naukowego²⁷.

Nauka na Wydziale Teologii trwała pięć lat. Prawo kanoniczne zostało zaliczone do głównych przedmiotów nauczania i umieszczone w programie studiów na III i IV roku²⁸.

3. Prawo kanoniczne w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim

W okresie międzywojennym prawo kanoniczne nauczane było w ramach samodzielnego wydziału jedynie na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim²⁹.

---

²⁶ Według *Dictionnaire de Droit Canonique* termin „bakalaureat” (*baccalauréat*), pojawił się w IX w. i zgodnie ze swoim pierwotnym znaczeniem przypisywany był osobie będącej posiadaczem gruntu, z tytułu stosunku wasalstwa. W okresie późniejszym terminem tym określano młodych kandydatów na żołnierzy. Stąd też analogicznie tytuł ten przyznawano młodym studentom filozofii, teologii i prawa kanonicznego. Podobnie przyznawano go studentom medycyny, jako tytuł poprzedzający doktorat (por. P. B a s t i e n, *Baccalauréat*, [w:] *Dictionnaire de Droit Canonique*, t. II, Paris 1937, s. 2). Bakalaureat jako najniższy stopień naukowy nadawany był od XIII w. przez uniwersytety europejskie. Obecnie przyznawany jest głównie przez uniwersytety anglosaskie po trzech latach studiów. We Francji i w niektórych innych krajach jest to dyplom nadawany przez władze uniwersyteckie absolwentom szkół średnich po złożeniu specjalnych egzaminów, uprawniających do studiów w szkołach wyższych. Zob. *Encyklopedia PWN*, t. I, Warszawa 1994, s. 328.

²⁷ Należy przypomnieć, iż do 1931 r. wiele kontrowersji wzbudzała sprawa stopni naukowych. I tak w art. 95 ustawy z 13 sierpnia 1920 r. O szkołach akademickich, przyjęty został podział na dwa stopnie: niższy (magisterium) i wyższy (doktorat). Wobec takiego stanowiska ustawy Rada Wydziałowa musiała najpierw wprowadzić dla absolwentów teologii niższy stopień naukowy i ustalić warunki konieczne do jego uzyskania. 22 marca 1924 r. przesłano do Ministerstwa WRiOP propozycję wprowadzenia na wydziale teologicznym dwóch stopni naukowych niższego – licencjatu oraz wyższego – doktoratu. Ministerstwo WRiOP przygotowało odpowiednie rozporządzenie obowiązujące od 1 stycznia 1925 r. Reakcją Rady Wydziałowej na rozporządzenie Ministerstwa była uchwała podjęta przez nią 26 marca 1925 r., która przewidywała dwa stopnie naukowe: licencjat i stopień wyższy – doktorat. Licencjat mogli otrzymać absolwenci lwowskiego Wydziału Teologicznego po uprzednim uzyskaniu absolutorium, złożeniu obowiązkowych rocznych egzaminów, uczęszczaniu przynajmniej przez dwa lata na seminarium naukowe na Wydziale Teologii oraz przedłożeniu pisemnej pracy naukowej. Jeśli zaś chodzi o doktorat, to Rada Wydziałowa przedstawiła 10 grup przedmiotów teologicznych, z których kandydaci na doktorów byli zobowiązani wybrać jedną. I tak np. zestawy przedmiotów egzaminacyjnych dla grupy 4, 5, 6 i 10 zawierały prawo kanoniczne. W 1926 r. Rada Wydziałowa podjęła uchwałę wprowadzającą stopień magistra jako niższy stopień naukowy. Zlikwidowano natomiast licencjat. Wprowadzona zmiana miała na celu dostosowanie stopni naukowych na Wydziale Teologicznym do stanu istniejącego na pozostałych wydziałach uniwersyteckich. Por. S t a c h, *Wydział teologiczny*, s. 66 n.

²⁸ AAS 23 (1931), s. 270. Por. także H o e m a e k e r, dz. cyt., s. 189.

²⁹ W skład Wydziału Prawa Kanonicznego wchodziły następujące katedry: Katedra Koś-

Podstawę prawną do nadawania przez Wydział stopni naukowych licencjata i doktora stanowiła w r. akad. 1918/19 cesja uprawnień, dokonana przez biskupa mohylewskiego Edwarda Roppa, który jako zwierzchnik Akademii Duchownej w Petersburgu przełał jej uprawnienia na uczelnię lubelską³⁰. Od r. akad. 1919/20 Wydział Prawa Kanonicznego otrzymał prawo do nadawania stopni naukowych na podstawie papieskiego aktu erekcyjnego z 25 lipca 1920 r. Akt ten, wydany przez Kongregację Seminariów i Uniwersytetów, zatwierdzony przez papieża Benedykta XV, został następnie trzykrotnie ponowiony przez Piusa XI w latach 1923, 1926 i 1929³¹.

Wydział Prawa Kanonicznego KUL podlegał tak jak i uniwersyteckie wydziały teologiczne konstytucji *Deus scientiarum Dominus* z 1931 r. Według jej postanowień studia trwały 3 lata. Wykładane przedmioty zostały podzielone na trzy grupy: główne, pomocnicze i specjalne. Do przedmiotów głównych zaliczono: Wstęp do nauk prawnych, Kodeks Prawa Kanonicznego oraz Kościelne Prawo Publiczne, do pomocniczych – Instytucje prawa rzymskiego, Prawo konkordatowe, Zasady obowiązującego prawa cywilnego, Historię Prawa kanonicznego³². Przedmioty specjalne odpowiadały wykładanym obecnie przedmiotom fakultatywnym i mogły być umieszczone w programie studiów stosownie do tradycji Wydziału i potrzeb kraju.

Kandydat na licencjata³³ na Wydziale Prawa Kanonicznego, oprócz napisania pracy seminaryjnej, musiał także zdać egzamin komisyjny z całego Kodeksu Prawa Kanonicznego. Kandydat na doktora przedstawiał z kolei rozprawę naukową. Dodatkowo też wprowadzono wymóg jej publikacji.

---

cielnego Prawa Polskiego, I Katedra Tekstu Prawa Kanonicznego, II Katedra Tekstu Prawa Kanonicznego, III Katedra Tekstu Prawa Kanonicznego, Katedra Publicznego Prawa Kościelnego oraz Źródeł Prawa Kanonicznego, Katedra Prawa Rzymskiego, Katedra Porównawczego Prawa Kościelnego. Por. J. K r u k o w s k i, *Prawo Kanoniczne i Prawo Świeckie w KUL*, „Przegląd Uniwersytecki”, 3(1994), s. 8.

³⁰ Por. K a r o l e w i c z, *Nauczyciele akademicki*, t. I, s. 31.

³¹ Tamże.

³² AAS 23 (1931), s. 271.

³³ Według *Dictionnaire de Droit Canonique* termin „licencjat” (*licence*) wywodzi się od łacińskiego zwrotu *licence docendi*. W początkowych latach Średniowiecza oznaczał wydawane przez biskupa zezwolenie do nauczania w szkołach diecezjalnych. Z chwilą powstania pierwszych Uniwersytetów, które miały prawo nadawania stopnia licencjata, stanowił on upoważnienie do nauczania w różnego typu szkołach. Równocześnie stał się stopniem uniwersyteckim mającym rangę stopnia funkcjonującego pomiędzy bakałauzatem i doktoratem. Por. R. N a z, *Licence*, [w:] *Dictionnaire*, t. VI, Paris 1957, s. 525 n.

II. NAUCZANIE PRAWA KANONICZNEGO NA UJK WE LWOWIE W LATACH 1918-1939

1. Wydział Teologiczny

Po odzyskaniu przez państwo polskie niepodległości, mimo nie ustalonych jeszcze granic oraz niepewnych stosunków politycznych i społecznych, Uniwersytet Lwowski wznowił zajęcia dydaktyczne³⁴. Początkowo w strukturach uczelni lwowskiej funkcjonowały cztery wydziały³⁵. W grudniu 1918 roku, jako jeden z pierwszych, rozpoczął działalność Wydział Teologiczny³⁶. We Lwowie, podobnie jak w Krakowie i Wilnie, kształcenie kandydatów do kapłaństwa odbywało się nie w Seminarium Duchownym, ale na Wydziale Teologicznym funkcjonującym w ramach świeckiej uczelni³⁷.

Ze względu na osobę wykładowcy można wyróżnić trzy okresy w nauczaniu na Wydziale Teologii prawa kanonicznego. I tak w latach 1919-1921 zajęcia prowadził ks. Błażej Jaszowski, w latach 1921-1925 wykładowcami byli ks. Stanisław Narajewski i ks. Adam Gerstmann. Od roku akad. 1925/26 aż do wybuchu drugiej wojny światowej ks. Michał Wyszyński.

---

³⁴ O walkach Polaków o włączenie Lwowa do granic państwa polskiego zob. m.in.: J. O s i c a, *Walka o granice II Rzeczypospolitej*, [w:] *Z dziejów drugiej Rzeczypospolitej*, red. A. Garlicki, Warszawa 1986, s. 34 nn.; J. B u s z k o, *Historia Polski 1864-1948*, Warszawa 1986, s. 230 nn.

³⁵ Oprócz Wydziału Teologii istniały: Wydział Prawa, Wydział Filozofii oraz Wydział Lekarski. Por. J a c z e w s k i, *Organizacja i instytucje*, s. 107.

³⁶ O funkcjonowaniu Wydziału w odrodzonej Polsce i studiach na nim zob. m.in.: W. C z e r n i e w s k i, *Zakłady kształcenia duchowieństwa katolickiego w Polsce*, Warszawa 1938, s. 49 nn.; A. K l a w e k, *Zarys dziejów teologii katolickiej w Polsce*, Kraków 1948, s. 38 nn.; M. M i k o ł a j c z y k, *Warszawski i lwowski ośrodek katolickiego religioznawstwa w Polsce międzywojennej*, Opole 1987, s. 60 nn.; T. M a ñ k o w s k i, *Życie naukowe Lwowa*, „Nauka Polska”, 19(1934), s. 142 nn.; J. S i e m i r a d z k i, *Mowa rektorska wygłoszona dnia 16 października 1926 r. w auli Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, na uroczystości otwarcia roku akademickiego 1926-27*, Lwów 1928; A. P e t r a n i, *Szkolnictwo teologiczne w Polsce*, „Prawo Kanoniczne”, 7(1964), nr 1-2, s. 195 nn.; S t a c h, *Wydział teologiczny*, s. 36 nn.; W. U r b a n, *Wydział teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie i jego znaczenie dla nauki polskiej w okresie międzywojennym oraz jej organizacji w Polsce Ludowej*, „Studia Lubaczoviensia”, 1(1983), s. 25 nn.; B. W i l a n o w s k i, *Wydziały teologiczne w Polsce*, [w:] *Polski Przewodnik Katolicki*, Warszawa 1927, s. 27 nn.; W. W y h o w s k a d e A n d r e i, *La fondazione dell' Università di Leopoli alla luce dei documenti dell' Archivio Orsini di Roma*, „Antemurale”, 6(1960-1966), s. 99 nn.; B. J a c z e w s k i, *Organizacja i instytucje*, s. 106 nn.

³⁷ Zob. § 153 Statutu Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, Lwów 1929; także por. C z e r n i e w s k i, *Zakłady kształcenia*, s. 50.

Pierwszy z wykładowców, ks. B. Jaszowski³⁸, prowadził zajęcia dla studentów IV roku, w wymiarze 7 godzin tygodniowo. Przedmiotem wykładu były *Institutiones iuris Canonici (pars prima)*³⁹. W latach 1920-1921 kierował również seminarium naukowym z prawa kościelnego⁴⁰. W marcu 1919 r. Rada Wydziałowa podjęła szereg uchwał dotyczących organizacji studiów teologicznych, które odnosiły się również do nauczania prawa kanonicznego⁴¹. Co do istniejącej wówczas nadzwyczajnej Katedry Prawa Kanonicznego złożono wnioski, by bezzwłocznie przemianować ją na katedrę zwyczajną. Podkreślono jednocześnie znaczenie prawa kanonicznego dla wykształcenia przyszłych duchownych. Trudno sobie bowiem wyobrazić prawidłowe funkcjonowanie Kościoła bez znajomości jego jurydycznych podstaw. Wyrażono również stanowczy sprzeciw wobec zajmowania przez prawo kanoniczne na Wydziale podrzędnego miejsca⁴².

---

³⁸ Ks. Błażej Jaszowski urodził się w 1856 r. Od 1890 r. nauczał prawa kanonicznego na Uniwersytecie Lwowskim, najpierw jako adiunkt, następnie od 1894 r. jako zastępca profesora, od 1896 r. jako profesor nadzwyczajny i wreszcie od 1899 r. jako profesor zwyczajny (por. P e t r a n i, *Nauka prawa kanonicznego*, s. 190 n.). O Jaszowskim i jego dorobku naukowym zob. także: K. L e w i c k i, *Błażej Jaszowski*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej – PSB), t. II, s. 86 n. Warto zauważyć, iż profesor był założycielem fundacji, która miała ułatwić doktorom teologii zdobycie fachowego wykształcenia i przygotowanie do habilitacji. W akcie fundacyjnym znalazło się zastrzeżenie, zgodnie z którym stypendium miało być udzielane za każdym razem kandydatom reprezentującym inną dziedzinę nauk teologicznych, by w ten sposób pozyskać odpowiednio wykształconych wykładowców do wszystkich przedmiotów. Jeśli chodzi o kandydatów z prawa kanonicznego, fundator zalecał, by okres stypendium wykorzystywali na badania naukowe w Kurii Rzymskiej. Ten nowatorski i jakże obiecujący pomysł nie mógł niestety wejść w życie wskutek dewaluacji waluty polskiej. Por. S t a c h, *Wydział teologiczny*, s. 88 n.

³⁹ Por. Program wykładów w roku akad. 1919/1920, półrocze zimowe 1919/1920, Lwów 1919, s. 3; w 1. i 2. trymestrze roku akad. 1920/21, Lwów 1920, s. 5; w 3. trymestrze roku akad. 1920/21, Lwów 1921, s. 5. Nazwa *Institutiones* nawiązuje do prawa rzymskiego. Rozumiano pod nią zwięzły wykład mający na celu wprowadzenie studenta w dalsze pogłębione studia. Por. *Prawo rzymskie*, [w:] *Słownik encyklopedyczny*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986, s. 74.

⁴⁰ Jedynie w pierwszym roku działalności dydaktycznej na Wydziale Teologii UJK, seminarium nie funkcjonowało (por. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akad. 1919/20*, Lwów 1920, s. 33). Od momentu jego powstania kierownictwo miał sprawować „każdoczesny profesor prawa kościelnego”. Zob. *Skład Uniwersytetu w roku szkolnym 1920-1921*, Lwów 1921, s. 29.

⁴¹ Uchwały do skuteczności wymagały zatwierdzenia przez Episkopat oraz Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Por. S t a c h, *Wydział teologiczny*, s. 88 n.

⁴² Tamże, s. 38 nn.

Po śmierci Jaszowskiego, Rada Wydziałowa powierzyła zastępczo prowadzenie wykładu profesorom teologii moralnej⁴³. Byli nimi ks. S. Narajewski⁴⁴ i ks. A. Gerstmann⁴⁵. Pierwszy z nich prowadził wykład na IV roku studiów. Przedmiotem był *tractatus de bonis ecclesiasticis et matrimonio* (2 godz. tyg.). Gerstmann zaś wykładał dla III i IV roku (4 godz. tyg.), *de fontibus iuris de personis*⁴⁶. Jeszcze w tym samym roku akademickim nastąpiła zmiana nazwy przedmiotu na: *de processu et poenis*, jak też *de personis*⁴⁷. W roku akad. 1922/23 ks. A. Gerstmann wykładał *de rebus* (2 godz. tyg.), zaś ks. S. Narajewski *de matrimonio processu canonico* (1 godz. tyg.)⁴⁸. W roku następnym przedmiotem wykładu były: *de personis* (2 godz. tyg.) oraz *de fontibus iuris canonici* (2 godz. tyg.)⁴⁹. W ostatnim podczas wakatu roku akad. 1924/25 wykładano: *de matrimonio* i *de rebus* (5 godz. tyg.)⁵⁰. W tym też roku Rada Wydziałowa wprowadziła pięcioletnie studia teologiczne⁵¹.

Uzasadnione wydaje się twierdzenie, iż dopiero od roku akad. 1925/26 rozpoczął się pomyślny okres w nauczaniu prawa kanonicznego na Wydziale Teologii. Katedrą zaczął wówczas kierować kanonista *sensu stricto*, ks. M. Wyszynski⁵². I tak w pierwszym i drugim trymestrze przedmiotem wykładu dla

---

⁴³ Por. *Kronika UJK we Lwowie za rok szkolny 1920/21*, Lwów 1923, s. 22.

⁴⁴ Ks. S. Narajewski urodził się w 1860 r. Jako absolwent Wydziału Prawa we Lwowie, ukończył studia teologiczne na tej samej uczelni. Tytuł doktora nauk teologicznych uzyskał na Uniwersytecie w Innsbrucku. Na Wydziale Teologii UJK nauczał katechetyki. W 1899 r. uzyskał tytuł profesora teologii moralnej. Por. K. L e w i c k i, *Stanisław Narajewski*, PSB, t. XXII, s. 524 n.

⁴⁵ O A. Gerstmannie i jego osiągnięciach naukowych zob.: Archiwum Państwowe we Lwowie. Akta personalne Adama Gerstmann, f. 26, op. 5, nr 406; M. R e c h o w i c z, *Adam Gerstmann*, PSB, t. VII, s. 403 n.

⁴⁶ Program..., w 1. i 2. trymestrze roku akad. 1921/22, Lwów 1921, s. 5.

⁴⁷ Program..., w 3. trymestrze roku akad. 1921/22, Lwów 1922, s. 5.

⁴⁸ Program..., w 1. i 2. trymestrze roku akad. 1922/23, Lwów 1923, s. 5; w 3. trymestrze roku akad. 1922/23, Lwów 1923, s. 5.

⁴⁹ Program..., w roku akad. 1923/24, Lwów 1923, s. 5.

⁵⁰ Program..., w roku akad. 1924/25, Lwów 1924, s. 5.

⁵¹ Pięcioletnie studia teologiczne we wszystkich uniwersytetach założonych przez Stolicę Apostolską lub też mających jej zezwolenie na działalność fakultetu teologicznego wprowadziła dopiero konstytucja apostolska *Deus Scientiarum Dominus* z 1931 r.

⁵² Ks. Michał Wyszynski urodził się w 21 września 1890 r. w Wyżnianach. W 1918 r. uzyskał stopień doktora teologii na podstawie rozprawy *Die Ursachen und Anfänge des Freiheitsskampfes der Makkabäer* na Uniwersytecie w Innsbrucku. Tam też w 1918 r. praca została opublikowana (por. W. U r b a n, *Materiały do historii nauki i literatury prawa kanonicznego w Polsce*, „Prawo Kanoniczne”, 16(1973), nr 1-2, s. 278 n.). W latach 1921-24 uczył jako

III i IV r. były: *historia fontium iuris canonici* (2 godz. tyg.) oraz *de personis* (3 godz. tyg.), w trzecim zaś *ius canonicum publicum* (2 godz. tyg.) oraz kontynuacja drugiego wykładu⁵³.

W roku akad. 1926/27 w programie studiów zostały wyróżnione bloki tematyczne. Prawo kanoniczne umieszczono w jednym bloku z teologią moralną. Kolejnej zmianie uległ nie tylko przedmiot wykładu, ale też rok dla którego prawo kanoniczne miało być wykładane. I tak zamiast dotychczasowych dwu wykładów, w pierwszym i drugim trymestrze wprowadzono jeden pięciogodzinny, którego przedmiotem były: *de rebus* oraz (w III trymestrze) *de poenis*. Wykłady odbywały się wyłącznie dla IV roku⁵⁴.

W roku akad. 1928/29 wymiar wykładu dla IV i nowo powstałego V roku uległ rozszerzeniu do 7 godz. tygodniowo⁵⁵. Ks. Wyszyński pełnił obowiązki zastępcy profesora do 1929 r., kiedy to wyjechał na stypendium naukowe do Rzymu⁵⁶. Dydaktyką zajął się wówczas ks. Adam Gerstmann – ówczesny dziekan Wydziału⁵⁷. Po powrocie do kraju Wyszyński został mianowany 28 października 1930 r. profesorem nadzwyczajnym katedry prawa kanonicznego na Wydziale Teologicznym UJK we Lwowie. Do obowiązków Profesora, zgodnie z pismem wystosowanym z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, należało: odbywanie wykładów i ćwiczeń z prawa kanonicznego, kierownictwo seminarium oraz sprawowanie wszelkich czynności związanych ze stanowiskiem profesora szkoły akademickiej⁵⁸.

---

zwyczajny słuchacz na Wydział Prawa Uniwersytetu we Lwowie, gdzie po wysłuchaniu 8 trymestrów zdał egzamin prawno-historyczny (por. Świadcstwo egzaminu państwowego. Archiwum Państwowe we Lwowie. Akta personalne Michała Wyszyńskiego, f. 26, op. 5, nr 328). W 1925 r. habilitował się z prawa kanonicznego na Wydziale teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie na podstawie rozprawy pt. *Reguły de annali possessore i de triennali possessore a nowy kodeks prawa kanonicznego* („Przegląd Teologiczny”, 5(1924), s. 247 nn.). Por. Uchwała Rady Wydziałowej z dnia 8 maja 1925, Archiwum Państwowe we Lwowie. Akta personalne Michała Wyszyńskiego, f. 26, op. 5, nr 328. Wyniki naukowe prof. Wyszyńskiego znajdowały żywy oddźwięk i przyjęcie w nauce europejskiej. Jako uczony skierował swoje wysiłki badawcze w trzech zasadniczych kierunkach, mianowicie prawa polskiego, kanonicznego i rzymskiego. Por. W. U r b a n, *Okruchy kaznodziejskie*, Wrocław 1975, s. 95 n.

⁵³ Program..., w roku akad. 1925/26, Lwów 1926, s. 5.

⁵⁴ Program..., w roku akad. 1926/27, Lwów 1926, s. 5.

⁵⁵ Program..., w roku akad. 1928/29, Lwów 1928, s. 6.

⁵⁶ W czasie pobytu w Rzymie pracował w Bibliotece Watykańskiej, w Rocie i Kongregacji Concilii. Por. S t a c h, *Wydział teologiczny*, s. 98 i 132.

⁵⁷ Por. tamże, s. 98.

⁵⁸ Por. Archiwum Państwowe we Lwowie. Akta personalne Michała Wyszyńskiego, f. 26, op. 5, nr 328.

W roku akad. 1930/31 oprócz poprzednio wykładanych zagadnień ks. Wyszynski rozpoczął dla V roku studiów nowy wykład pod nazwą *de religiosis* (1 godz. tyg.)⁵⁹. Od roku akad. 1931/32 aż do wybuchu drugiej wojny światowej można zauważyć cyklicznie powtarzające się co dwa lata tematy wykładów. I tak w jednym roku, na IV i V roku studiów przedmiotem wykładów były: *historia fontium, normae generales* oraz *de personis* (4 godz. tyg.)⁶⁰, w następnym zaś: *de rebus, de processibus, de delictis et poenis* (4 godz. tyg.)⁶¹. Od tego też roku aż do roku akad. 1934/35 dla V roku studiów wprowadzono wykłady fakultatywne: Konkordat polski z r. 1925 (1 godz. tyg.) oraz Archidiecezjalny Synod lwowski z roku 1930⁶².

2. Wydział Prawa

Oprócz Wydziału Teologicznego prawo kanoniczne nauczane było na Wydziale Prawa lwowskiej uczelni. Jedną z katedr wchodzących w skład Wydziału była katedra prawa kościelnego⁶³. Wykład aż do 1935 r. prowadził

⁵⁹ Program..., w roku akad. 1930/31, Lwów 1930, s. 6.

⁶⁰ Program..., na rok akad. 1931/32, Lwów 1931, s. 8; na rok akad. 1933/34, Lwów 1933, s. 6; na rok akad. 1935/36, Lwów 1935, s. 6; na rok akad. 1937/38, Lwów 1937, s. 6.

⁶¹ Program..., na rok akad. 1932/33, Lwów 1932, s. 6; na rok akad. 1934/35, Lwów 1934, s. 6; na rok akad. 1936/37, Lwów 1936, s. 6; na rok akad. 1938/39, Lwów 1938, s. 6.

⁶² Łącznie wykładano te przedmioty w roku akad. 1931/32 (por. Program..., z roku akad. 1931/32, Lwów 1931, s. 8), na przemian w latach: 1932/33 (Archidiecezjalny synod lwowski, por. Program..., na rok akad. 1932/33, Lwów 1932, s. 6; na rok akad. 1934/35). W tych latach wykłady odbywały się w wymiarze 5 godz. tyg. W latach 1935/36 i 1936/37 dodatkowo wprowadzono 1 godz. wykładu o nazwie: Administracja wyznaniowa. Por. Program..., na rok akad. 1935/36, Lwów 1935, s. 6; na rok akad. 1936/37, Lwów 1936, s. 6.

⁶³ Znaczący rozwój katedry prawa kościelnego nastąpił w drugiej połowie XIX w., kiedy to na jej czele stanął Edward Rittner. Był on autorem pierwszego w języku polskim podręcznika do nauki prawa kanonicznego, który spełniał standardy europejskie (zob. R i t t n e r, dz. cyt.). Podręcznik miał służyć studentom prawa w przygotowaniu się do egzaminów z prawa kościelnego. Napisany został w sposób ściśle naukowy, z cytowaniem źródeł i literatury. Cechą tej książki było ukazanie obowiązujących instytucji prawa kanonicznego na tle ich historycznego rozwoju (por. T. S i l n i c k i, *Władysław Abraham (1860-1941)*, [w:] W. A b r a h a m, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962, s. 11). Podręcznik spotkał się z pozytywnymi recenzjami m.in.: Edmunda Krzymuskiego (zob. „Biblioteka Warszawska”, 4(1878), s. 502 nn.) oraz Fryderyka Zolla (zob. „Przegląd Polski”, 13(1878), s. 414 nn.). O randze dzieła Rittnera świadczy fakt, iż było ono używane w polskich uniwersytetach aż do czasu ogłoszenia nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1917 r. (por. A. V e t u l a n i, *Dzieje historii prawa w Polsce*, Kraków 1948, s. 44). Następcą Rittnera był Józef Kasznica, który objął katedrę prawa kościelnego w 1887 r. Jego karierę naukową przerwała przedwczesna śmierć, która nastąpiła po roku pracy (o Józefie Kasznicy zob.: F. Z o l l, S. T a r n o w s k i, *Józef Kasznica. Wspomnienie pośmiertne*, „Przegląd Polski”, 22(1887), s. 405 nn.).

W. Abraham⁶⁴. O ile na Wydziale Teologii następowały częste zmiany dotyczące programu studiów, jak też osób wykładających, o tyle w przypadku Wydziału Prawa można mówić o względnej stabilizacji procesu dydaktycznego.

I tak wykład z prawa kościelnego prowadzony był dla II roku studiów prawniczych w wymiarze 5 godz. tygodniowo⁶⁵. Od roku akad. 1933/34 do 1934/35 został podzielony pomiędzy W. Abrahama i L. Halbana⁶⁶. Przed-

---

⁶⁴ Władysław Abraham urodził się 10 października 1860 r. w Samborze (miasto leżące obecnie na Ukrainie, niedaleko Lwowa). Po ukończeniu studiów prawniczych na Uniwersytecie Jagiellońskim uzyskał w 1883 r. stopień doktora praw. Po odbyciu podróży naukowych do Rzymu i Berlina powrócił do Krakowa, gdzie w 1886 r. habilitował się na podstawie rozprawy pt. *Proces inkwizycyjny w ustawach Innocentego III i we współczesnej nauce* (Kraków 1887). Katedrę prawa kościelnego we Lwowie objął w 1888 r. (Dane biograficzne Abrahama zob. m.in.: P. K a ł w a, *Prof. Dr Władysław Abraham*, „Ateneum Kapłańskie”, 47(1947), s. 97 nn.; T. M a ł k o w s k i, *Życie naukowe Lwowa*, „Nauka Polska”, 19(1934), s. 153; S i l n i c k i, *Władysław Abraham*, s. 1 nn.; P e t r a n i, *Nauka prawa kanonicznego*, s. 194 nn.; Archiwum Państwowe we Lwowie. Akta personalne Władysława Abrahama, f. 26, op. 5, nr 1). Wykłady Profesora Abrahama odznaczały się wysokim poziomem naukowym ze względu na zawarte w nich cytaty ze źródeł, jak też wywody krytyczne i polemiczne. Obejmowały one oprócz prawa kanonicznego również przepisy prawa państwowego dotyczące Kościoła. Prof. Abraham prowadził wykłady według następującego podziału materiału: I. Ogólne pojęcia prawa kościelnego oraz historia źródeł i literatury; II. Hierarchia kościelna; III. Prawo majątkowe; IV. Prawo małżeńskie; V. Proces karny i prawo karne; VI. Stosunek Kościoła do państwa (por. S i l n i c k i, *Władysław Abraham*, s. 69). Posługiwał się równocześnie metodą historyczną i dogmatyczną. Mimo tak imponującej działalności dydaktycznej i naukowej prof. Abraham nie pozostawił po sobie podręcznika akademickiego, a jedynie nieliczne, często nie autoryzowane przez autora skrypty, które nigdy nie uzyskały charakteru pełnowartościowego podręcznika. Wykłady profesora wydała w 1923 r. agenda „Delta”, mieszcząca się we Lwowie przy ul. Kopernika 18, zajmująca się przygotowaniem przyszłych studentów do egzaminów prawniczych.

⁶⁵ Por. Program.... półrocze zimowe 1919/20, s. 5; 1 i 2 trymestr roku akad. 1920/21, s. 6; 3 trymestr roku akad. 1920/21, s. 5; 1 i 2 trymestr roku akad. 1921/22, s. 6; 3 trymestr roku akad. 1921/22, s. 6; 1 i 2 trymestr roku akad. 1922/23, s. 7; 3 trymestr roku akad. 1922/23, s. 7; w roku akad. 1923/24, s. 11; w roku akad. 1924/25, s. 13; w roku akad. 1925/26, s. 11; w roku akad. 1926/27, s. 8; na rok akad. 1927/28, s. 5; w roku akad. 1928/29, s. 9; na rok akad. 1929/30, s. 9; w roku akad. 1930/31, s. 9; na rok akad. 1931/32, s. 13; w roku akad. 1932/33, s. 10.

⁶⁶ Leon Halban urodził się 23 września 1893 r. w Krakowie. W 1916 r., po ukończeniu studiów prawniczych we Lwowie, uzyskał tytuł doktora nauk prawnych. W czerwcu 1926 r. habilitował się na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w dziedzinie prawa kanonicznego na podstawie rozprawy pt. *Lichwa w nauce i prawie kościelnym*, Lwów 1926 (zob. Pismo Ministerstwa WRiOP z dnia 22 października 1926 r. w sprawie zatwierdzenia uchwały Rady Wydziałowej mocą której Leon Halban został habilitowany jako docent prawa kościelnego UJK we Lwowie. Archiwum Państwowe we Lwowie. Akta personalne Leona Halbana, f. 26, op. 5 nr 354). Szerzej o Halbanie i jego dorobku naukowym zob.: K. K o r a n y i, *Leon Halban*, „Państwo i Prawo”, 1960, z. 10, s. 626 n.; J. W i l l a m e, *Działalność naukowa Leona Halbana*, „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego”, 1(1961), s. 7 nn.

miotem zajęć pierwszego z nich była „historia źródeł prawa kościelnego” (1 godz. tygodniowo)⁶⁷, drugiego zaś, „system prawa kanonicznego” (4 godz. tygodniowo)⁶⁸. Po przejściu Abrahama w 1935 r. na emeryturę wykład prowadził sam Halban⁶⁹.

Drugi z profesorów prowadził również od roku 1926 wykład z kościelnego prawa karnego⁷⁰. Zajęcia dydaktyczne poszerzył w roku akad. 1930/31 o dwa wykłady monograficzne dotyczące kościelnego prawa małżeńskiego (2 godz. tyg.) oraz stosunku Kościoła do państwa w rozwoju historycznym i konkordatu (2 godz. tyg.)⁷¹.

Od roku akademickiego 1925/26 w programie studiów wprowadzone zostały ćwiczenia z prawa kościelnego w wymiarze 4 godz. tygodniowo, które do roku akademickiego 1928/29 prowadzili wspólnie W. Abraham i T. Silnicki

---

⁶⁷ Por. Program..., na rok akad. 1933/34, s. 10; na rok akad. 1934/35, s. 9.

⁶⁸ Por. Program..., na rok akad. 1934/35, s. 9; na rok akad. 1935/36, s. 9; w roku akad. 1936/37, s. 9; na rok akad. 1937/38, s. 9; na rok akad. 1938/39, s. 9.

⁶⁹ Rada Wydziałowa w piśmie skierowanym do Prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego uzasadnia prośbę o nieprzeniesienie prof. Abrahama w stan spoczynku mimo osiągnięcia przez niego wieku emerytalnego w następujący sposób: „Prof. Abraham odznacza się świeżością umysłu, której mógłby mu pozazdrościć niejeden uczony młodszy wiekiem. Dla Wydziału Prawa Uniwersytetu J. K. utrata tego profesora przedstawiałaby ubytek, którego nie dałoby się zastąpić. Nie chodzi tutaj o kwestię zapewnienia wykładów, bo znaleźliby się zastępcy i następcy, chodzi o rzecz, której zastąpić nie można, o indywidualną wartość naukową i o promieniowanie rzetelnej kultury naukowej [...]” (zob. Archiwum Państwowe we Lwowie. Akta personalne Władysława Abrahama, f. 26, op. 5, nr 1). Por. także protokoły z posiedzeń Komisji dla obsady Katedry Prawa Kościelnego z dn. 5 lipca i 27 listopada 1935 r. Oprócz wybranego na kierownika Katedry L. Halbana, przedstawiono kandydatury A. Vetulaniego z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz T. Silnickiego z Uniwersytetu Poznańskiego (tamże). Rada Wydziału Prawa UJK dnia 15 maja 1937 r. przyjęła uchwałę o nadaniu prof. Abrahamowi stopnia doktora praw *honoris causa*. Uchwałę tej samej treści podjęła wcześniej Rada Wydziału Teologicznego. W piśmie z dnia 12 stycznia 1931 r. skierowanym do Senatu Akademickiego UJK we Lwowie w sprawie zatwierdzenia nadania Abrahamowi stopnia doktora teologii *honoris causa* dziekan Stach uzasadniał, iż Profesor jest: „[...] najwybitniejszym znawcą kanonistyki w Polsce i jednym z pierwszych w Europie, a jego prace z dziedziny ustroju Kościoła w Polsce są wprost epokowymi i podstawowymi”. Por. tamże.

⁷⁰ Zob. pismo dziekana Wydziału Prawa z dnia 11 grudnia 1926 r. wystosowane do Rektora UJK we Lwowie w celu zawiadomienia o zgłoszeniu przez L. Halbana wykładu z kościelnego prawa karnego (Archiwum Państwowe we Lwowie. Akta personalne Leona Halbana, f. 26, op. 5, nr 354); pismo tej samej treści do Ministerstwa WRiOP (tamże); pismo z dnia 22 grudnia 1926 r. z Ministerstwa WRiOP zatwierdzające zgłoszony wniosek (tamże).

⁷¹ Por. Program..., na rok akad. 1930/31, s. 10; Zob. także pismo dziekana Wydziału Prawa UJK z 25 stycznia 1929 r. do Ministerstwa WRiOP w Warszawie w sprawie zatwierdzenia uchwały zezwalającej Halbanowi na prowadzenie wykładu z prawa małżeńskiego. Archiwum Państwowe we Lwowie. Akta personalne Leona Halbana, f. 26, op. 5, nr 354.

(po 2 godz. tygodniowo)⁷². Po przeniesieniu się przez T. Silnickiego w 1929 r. na Uniwersytet Poznański, ćwiczenia z prawa kościelnego prowadził do roku akad. 1935/36 Abraham wspólnie z Halbanem⁷³. Od 1935 r. ćwiczenia zaczął prowadzić L. Winowski⁷⁴.

III. ZNACZENIE LWOWSKIEJ SZKOŁY HISTORII PRAWA KOŚCIELNEGO DLA ROZWOJU NAUK HISTORYCZNO-PRAWNYCH W II RP

1. Powstanie i rozwój Lwowskiej Szkoły Historii Prawa Kościelnego

Na szczególne znaczenie dyscyplin historyczno-prawnych w procesie wykształcenia prawników uwagę zwróciła niemiecka szkoła historyczno-prawna powstała w pierwszej połowie XIX w⁷⁵. Pod jej wpływem pozostawała również nauka historii prawa w Polsce⁷⁶. Należy uznać, iż w wieku XX najwybitniejszym przedstawicielem nurtu badań historyczno-prawnych w zakresie prawa kanonicznego był W. Abraham. Przyjmuje się powszechnie, iż był on

⁷² Por. Program..., w roku akad. 1925/26, s. 11; na rok akad. 1926/27, s. 11; na rok akad. 1927/28, s. 5; na rok akad. 1928/29, s. 9. T. Silnicki prowadził również wykład z prawa małżeńskiego.

⁷³ Por. Program..., na rok akad. 1929/30, s. 9; w roku akad. 1930/31, s. 9; na rok akad. 1931/32, s. 13; w roku akad. 1932/33, s. 10; na rok akad. 1933/34, s. 10; na rok akad. 1934/35, s. 9; na rok akad. 1935/36, s. 9.

⁷⁴ Por. Program..., na rok akad. 1934/35, s. 9; na rok akad. 1935/36, s. 9; w roku akad. 1936/37, s. 9; na rok akad. 1937/38, s. 9; na rok akad. 1938/39, s. 9. O osobie i dorobku Leszka Winowskiego zob.: J. D u d z i a k, *Profesor Leszek Winowski*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 28(1981), z. 5, s. 5 nn.

⁷⁵ O niemieckiej szkole historyczno-prawnej zob. zwłaszcza: P. K o s c h a k e r, *Europa und das Römische Recht*, München 1958, s. 254 nn.

⁷⁶ Przedstawicielem szkoły historyczno-prawnej w Warszawie był Romuald Hube (o Hubem zob. m.in.: W. S o b o c i ń s k i, *Romuald Hube*, PSB, t. X, s. 70 nn.; A. R e m b o w s k i, [w:] *Pisma*, t. I, Warszawa 1901, s. 405 nn.; S. Ł a g u n a, *Romuald Hube i jego działalność naukowa*, „Ateneum” 1890, t. III, s. 594 nn.; K. D u n i n, *Romuald Hube (1803-1890) – Studium biograficzno-bibliograficzne*, [w:] R. H u b e, *Pisma*, t. I, Warszawa 1905, s. 5 nn.), w Krakowie. Bolesław Ulanowski, Stanisław Zachorowski oraz Tadeusz Gromnicki. O sylwetkach i dorobku naukowym wymienionych uczonych zob. m.in.: J. B a r, *Tadeusz Gromnicki*, [w:] *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, cz. I, Warszawa 1981, s. 162; t e n ż e, *Udarlyk Heyzmann*, tamże, s. 173; D. S y n o w i e c, *Józef Brzeziński*, tamże, s. 55 n.; t e n ż e, *Stanisław Zachorowski*, [w:] *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, cz. II, Warszawa 1981, s. 250 n.; J. B a r, *Bolesław Ulanowski*, tamże, s. 222. *Curriculum vitae* oraz działalność naukowa Bolesława Ulanowskiego zawarta jest w jego aktach personalnych. Zob. Akta personalne Bolesława Ulanowskiego. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, S II 619.

twórcą tzw. lwowskiej szkoły historii prawa kościelnego, której osiągnięcia znane są nie tylko w Polsce, ale też poza jej granicami⁷⁷.

Powstanie i rozwój szkoły związane były z seminarium naukowym prowadzonym przez Profesora. Zajęcia seminaryjne prowadził od roku 1888 aż do wybuchu drugiej wojny światowej. Uczestnikami spotkań byli studenci prawa, jak również innych kierunków, a zwłaszcza historii i teologii. Ponadto słuchaczami byli doktorzy, jak też profesorowie z różnych ośrodków uniwersyteckich⁷⁸.

W swoich wspomnieniach uczestnicy seminarium charakteryzują Profesora jako wybitnego erudyte, który był autorytetem nie tylko jako naukowiec, ale również jako człowiek. Studenci podkreślają, iż zawsze mogli liczyć na jego pomoc⁷⁹. Abraham zwracał szczególną uwagę na interpretację tekstów źródłowych⁸⁰. Ponadto cechą charakterystyczną seminarium był aktywny udział w dyskusji jego wszystkich uczestników. Profesor nigdy nie narzucał tematów badawczych, pozostawiając swobodę wyboru. SeminaRIA nie były liczne, co dawało jeszcze lepszy kontakt uczniów z Mistrzem⁸¹.

---

⁷⁷ Por. S o ś n i a k, dz. cyt., s. 315.

⁷⁸ Por. M. W y s z y Ń s k i, *Metus reverentialis w rzymskim i kanonicznym prawie małżeńskim*, „Prawo Kanoniczne”, 4(1961), nr 1-4, s. 223; także T. S i l n i c k i, *Wspomnienia o seminariach Profesorów Oswalda Balzera i Władysława Abrahama*, [w:] *Z zagadnień dydaktycznych szkolnictwa wyższego*, Poznań 1947, s. 80. Wysoka ocena seminarium zawarta jest w piśmie Rady Wydziałowej skierowanym do Prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego uzasadniającym prośbę o nieprzenoszenie prof. Abrahama w stan spoczynku mimo osiągnięcia przez niego wieku emerytalnego. Zdaniem profesorów: „[...] seminarium to stoi na stopie europejskiej. Cieszy się ono tak wielkim uznaniem, iż na posiedzenia przyjeżdżają w charakterze słuchaczy profesorowie Uniwersytetów z Krakowa i Lublina”. Podobnie też w piśmie dziekana Wydziału Prawa UJK, skierowanego do Ministerstwa WRiOP w sprawie zezwolenia prof. Abrahamowi na dalsze pełnienie obowiązków profesorskich widnieje uwaga, iż „[...] jego seminarium znane jest w całej Polsce a nawet zagranicą jako pierwszorzędną szkoła, przygotowująca pracowników naukowych w zakresie prawa kanonicznego i historii Kościoła w Polsce”. Zob. Archiwum Państwowe we Lwowie. Akta personalne Władysława Abrahama, f. 26, op. 5, nr 1.

⁷⁹ W swoich wspomnieniach uczeń Abrahama, Jakub Sawicki, twierdził: „Zawód badacza, profesora i wychowawcy był dlań powołaniem, któremu wiernym był od wczesnej młodości, był dlań służbą twardą i odpowiedzialną. Pedagogiem był niezrównanym. Posiadłszy metodę badań historycznych w stopniu najwyższej doskonałości, potrafił uczniów swoich zaprowadzić do trudnej tej sztuki [...]”. Zob. J. S a w i c k i, *Władysław Abraham*, „Kwartalnik Historyczny” 1953, z. 3-4, s. 408 n.

⁸⁰ I tak np. w roku akad. 1928/29 przedmiotem seminarium były badania powstania i rozwoju prawa beneficjalnego na Zachodzie oraz Pakta Laterańskiego (zob. Kronika UJK we Lwowie za rok akad. 1928/29, Lwów 1930, s. 50), zaś w roku akad. 1929/30 najstarszy statut kapituły lwowskiej. Zob. Kronika... za rok akad. 1929/30, s. 59.

⁸¹ Por. S i l n i c k i, *Władysław Abraham*, s. 70 nn.

Do lwowskiej szkoły historii prawa kościelnego, należy zaliczyć również liczne grono uczniów Profesora. Spośród nich na uczelni lwowskiej pracowali: L. Halban, T. Silnicki oraz L. Winowski. Wszyscy oni interesowali się historią prawa kościelnego. Liczna grupa uczestników seminarium podjęła pracę naukową w innych ośrodkach uniwersyteckich. I tak do najbardziej znanych historyków prawa, którzy rozpoczynali swoją karierę naukową pod kierunkiem W. Abrahama, można zaliczyć: ks. Piotra Kałwę, ks. Zdzisława Obertyńskiego, ks. Michała Wyszyńskiego, ks. Adama Gerstmann, Ludwika Ehrlicha, Karola Koranyego, Karola Maleczyńskiego oraz Jakuba Sawickiego. Ostatni z uczniów Abrahama, Leszek Winowski, zmarł w 1979 r. Można zatem mówić o symbolicznym końcu lwowskiej szkoły prawa kanonicznego⁸².

2. *Dorobek naukowy*

Szczególne miejsce w lwowskiej szkole historii prawa kościelnego zajmowały badania nad początkami chrześcijaństwa w Polsce oraz jego dziejami w Średniowieczu. Autorem najpoważniejszego, aktualnego również obecnie, opracowania dotyczącego organizacji Kościoła w Polsce do połowy XII w. jest W. Abraham⁸³. Jego zdaniem Czechy – jak dotychczas uważano – nie mogły być miejscem z którego prowadzono akcję misyjną na tereny polskie. Tamtejszy Kościół nie był dostatecznie ukształtowany i nie posiadał wystarczającej liczby misjonarzy, którzy mogliby szerzyć chrześcijaństwo w krajach sąsiednich. Biorąc powyższe pod uwagę autor uznał, iż chrześcijaństwo dotarło do Polski z Niemiec⁸⁴.

Zwrócił uwagę na ścisłą zależność Kościoła w Polsce od papieża. Pierwszy biskup misyjny rezydujący w Poznaniu, Jordan, podlegał wprost Rzymowi. Jego jurysdykcja obejmowała obszar całego państwa polskiego⁸⁵. Należy także zaznaczyć, iż istotnym przywilejem panujących było prawo obsadzania przez nich biskupstw⁸⁶.

Praca Abrahama jest pierwszą w polskiej literaturze tak gruntownie omawiającą zagadnienia ustrojowe Kościoła w początkowym okresie działalności na naszych ziemiach⁸⁷.

---

⁸² Por. D u d z i a k, *Profesor Leszek Winowski*, s. 20.

⁸³ W. A b r a h a m, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Lwów 1893.

⁸⁴ Tamże, s. 15 nn.

⁸⁵ Tamże, s. 38 nn. i 186.

⁸⁶ Tamże, s. 223.

⁸⁷ O wysokiej ocenie dzieła Władysława Abrahama zob. m.in.: T. G r o m n i c k i, „Przegląd Powszechny” 1891, s. 416 nn.; R e m b o w s k i, „Biblioteka Warszawska” 1893,

Zdaniem T. Silnickiego ówczasie jedynie nauka niemiecka dysponowała porównywalną do dzieła Abrahama książką Leoninga⁸⁸. Różnica jednak – jak twierdzi – polegała na tym, że niemiecki autor doprowadził swoje badania tylko do VIII w.⁸⁹

Drugą monografią ważną dla dorobku naukowego Abrahama jest opracowanie dotyczące organizacji Kościoła na Rusi⁹⁰. W pracy wykorzystane zostały ówczasie nie publikowane materiały archiwalne, autor sięgnął także do nieznanych dokumentów pochodzących z Archiwum Watykańskiego. Pomimo wykorzystania bogatego materiału źródłowego nie wszystkie zagadnienia zostały wyczerpująco wyjaśnione. W szczególności dała się zauważyć przewaga źródeł historycznych nad historyczno-prawnymi. Skutkiem czego praca ma charakter historyczny. Należy zauważyć, iż dzieło to napisane zostało według takich samych założeń metodologicznych, jak praca dotycząca początków chrześcijaństwa w Polsce.

Najwięcej prac historyczno-prawnych powstałych we Lwowie dotyczy dziejów Kościoła w Średniowieczu. Władysław Abraham był autorem wartościowego opracowania przedstawiającego powstanie i rozwój arcybiskupstwa we Lwowie⁹¹. Interesował się również dziejami średniowiecznych synodów Kościoła w Polsce⁹².

Prace z historii Kościoła w Polsce w Średniowieczu publikował również T. Silnicki⁹³. Jest on autorem monografii przedstawiającej dzieje Kościoła na Śląsku do XIV w.⁹⁴ Autor podzielił historię śląskiego Kościoła na trzy okresy; przed rokiem 1100, od roku 1100 do początku XIII w. oraz od roku

---

s. 377 nn.; J. M a t e r n i c k i, *Historiografia Polska XX wieku*, Wrocław 1982, s. 125.

⁸⁸ E. L o e n i n g, *Geschichte des deutschen Kirchenrechts*, Strassburg 1878.

⁸⁹ Por. S i l n i c k i, *Władysław Abraham*, s. 30.

⁹⁰ *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi*, Lwów 1904.

⁹¹ *Początki arcybiskupstwa łacińskiego we Lwowie*, Lwów 1909.

⁹² *Kilka szczegółów o synodach lwowskich z XV w.*, „Gazeta Kościelna”, 44(1908), s. 522 nn.

⁹³ Władysław Abraham w następujący sposób scharakteryzował sylwetkę naukową Tadeusza Silnickiego: „Jest to pracownik bardzo sumienny, ścisły, unika taniego rozgłosu, jego prace mają trwałą wartość, oparte są na dokładnym opanowaniu materiału źródłowego i literatury, metoda jego jest ściśle naukowa. Zajmuje się on głównie epoką wczesnego średniowiecza, ogłasza prace w języku polskim i niemieckim. Na podkreślenie zasługuje, że zna równie dobrze także historię prawa polskiego, a także historię sztuki polskiej”. Zob. Archiwum Państwowe we Lwowie. Akta personalne Leona Halbana, f. 26, op. 5, nr 354. Dane biograficzne T. Silnickiego zob.: Akta personalne Tadeusza Silnickiego. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, S II 619.

⁹⁴ *Dzieje i ustrój Kościoła na Śląsku do końca XIV w.*, Kraków 1938.

1207 do 1400. W każdym z tych okresów omawia dzieje Kościoła oraz jego ustrój. Wśród zagadnień ustrojowych wyróżnia: stosunki zewnętrzne diecezji wrocławskiej (tj. relacje łączące diecezję z państwem, metropolią gnieźnieńską i Kościołem w Polsce oraz Stolicą Apostolską), organizację diecezji (tj. struktura hierarchiczna diecezji, klasztory) oraz obyczaje i kulturę religijną.

Dzieło Silnickiego zostało przyjęte pozytywnie przez polskich, jak też zagranicznych uczonych⁹⁵. Wydaje się iż oprócz dwóch publikacji W. Abrahama poświęconych historii i organizacji Kościoła w Średniowieczu w Polsce i na Rusi, praca Silnickiego stanowi najbardziej cenne osiągnięcie lwowskiej szkoły historii prawa kościelnego.

W twórczości naukowej Silnickiego duże znaczenie miała praca poświęcona dziejom archidiaconatu w Polsce⁹⁶. Autor przedstawił historię urzędu, który wystąpił w Kościele powszechnym już w IV w. Forma prawna archidiaconatu, jaką przyjęło państwo polskie, została ukształtowana ostatecznie na przełomie IX i X stulecia. Kompetencje archidiaconów dotyczyły przede wszystkim sądownictwa i administracji kościelnej. Początkowo istniały one w Polsce w sześciu diecezjach: gnieźnieńskiej, poznańskiej, krakowskiej, wrocławskiej, włocławskiej oraz płockiej.

Z prac Silnickiego dotyczących historii Kościoła w Polsce piastowskiej można także wyróżnić monografię prezentującą wpływy francuskie na organizację Kościoła w Polsce w XII i XIII w.⁹⁷ oraz pozycję omawiającą sylwetkę kardynała Gwidona i synod wrocławski zwołany z jego inicjatywy⁹⁸. I tak w pierwszej z prac autor podjął próbę przedstawienia źródeł wpływów Kościoła francuskiego na Kościół w Polsce. Do tej pory akcentowano przede wszystkim wpływy Kościoła niemieckiego, pomijając znaczenie innych kościołów europejskich, w tym i francuskiego dla rozwoju organizacji kościelnej w Polsce. W drugiej omówione przez Silnickiego postanowienia synodu wrocławskiego miały znaczenie nie tylko dla naszego Kościoła, ale i dla innych

---

⁹⁵ I tak np. K. Gołąb stwierdził: „[...] praca pisana z wielkim znanstwem przedmiotu, stała się sensacją naukową lat powojennych. Trudno nie zwrócić uwagi na jasność wykładu i przejrzystości konstrukcji. Bardzo informatywny i logiczny jest też podział całego materiału badawczego”. Por. K. Gołąb, *Tadeusz Silnicki. W 75-lecie urodzin i 50-lecie pracy naukowej*, „Prawo Kanoniczne”, 9(1966), nr 3-4, s. 345.

⁹⁶ *Organizacja archidiaconatu w Polsce*, Lwów 1927.

⁹⁷ *Wpływy francuskie na organizację Kościoła w Polsce w XII i XIII w.*, Poznań 1925.

⁹⁸ *Kardynał legat Gwido, jego synod wrocławski w r. 1267 i statuty tego synodu*, Lwów 1930.

kościół europejskich w XIII w. Ze względu na swój jasny i precyzyjny język mogły one, zdaniem Silnickiego, stanowić wzór dla innych statutów⁹⁹.

Oprócz wymienionych publikacji przedstawicieli lwowskiej szkoły historii prawa kościelnego, powstały również we Lwowie cenne dzieła przedstawiające rozwój historyczny instytucji jurydycznych. Na uwagę zasługują zwłaszcza prace W. Abrahama i L. Halbana, których przedmiotem jest historia instytucji małżeństwa w prawie kanonicznym.

Pierwszy z nich zajął się ewolucją instytucji małżeństwa w pierwotnym prawie polskim¹⁰⁰. Praca ta jest tym bardziej cenna, iż w literaturze europejskiej pomijano źródła prawa polskiego na których oparł swoje ustalenia uczony. Całość została podzielona na trzy części. W pierwszej autor przedstawił sytuację prawną małżeństwa w Polsce pierwotnej, jak również ustrój rodzinny. Część druga została poświęcona formie zawarcia małżeństwa. W trzeciej natomiast zaprezentowany został wpływ formy świeckiej zawarcia małżeństwa na formę kościelną. Na podstawie wiadomości zaczerpniętych ze źródeł historycznych stwierdził, iż małżeństwo jako instytucja istniała już wśród ludów słowiańskich. Była ona ponadto podporządkowana przepisom norm sakralnych, odnoszących się do prawa rodowego i domowego. Dominował rodzaj małżeństwa monogamicznego, chociaż dopuszczalne było również wielożeństwo¹⁰¹.

W kolejnej z prac Abraham przedstawił instytucję dziewosłęba, który w państwach słowiańskich spełniał rolę pośrednika przy zawieraniu małżeństwa¹⁰². Autor podkreślił, iż do XVI w. nie wymagano dopełnienia formy kościelnej, w związku z czym stwierdził, iż związki zawierane przed dziewosłębem uznawano jako ważne. Jedynym warunkiem było wyrażenie przez strony woli zawarcia małżeństwa¹⁰³.

Do prac z zakresu historii prawa małżeńskiego należy również zaliczyć monografię L. Halbana przedstawiającą instytucję zapowiedzi małżeńskich w wiekach średnich¹⁰⁴. Autor wykazał, iż rozwój zapowiedzi wystąpił zupełnie od siebie niezależnie w krajach europejskich, takich jak: Francja, Anglia oraz Włochy. Błędne zatem jest twierdzenie, iż sama instytucja powstała we

---

⁹⁹ Tamże, s. 37.

¹⁰⁰ W. A b r a h a m, *Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim*, Lwów 1925.

¹⁰¹ Tamże, s. 8 nn. Niestety praca ta określana jako „dzieło epokowe” nie znalazła należytego uznania w polskim piśmiennictwie. Por. P e t r a n i, *Nauka prawa kanonicznego*, s. 200.

¹⁰² *Dziewosłęb*, Lwów 1922.

¹⁰³ Tamże, s. 11 n.

¹⁰⁴ *Powstanie i rozwój zapowiedzi małżeńskich w wiekach średnich*, Lwów 1925.

Francji i w drodze recepcji została przyjęta przez inne państwa¹⁰⁵. W Kościele powszechnym instytucję tę uregulowały postanowienia soboru laterańskiego z 1215 r. Zostały one szczegółowo omówione przez Halbana, który zwrócił uwagę na ich aplikację w Kościele¹⁰⁶. Przedmiotem opracowania tegoż autora był również negatywny stosunek Kościoła wobec zjawiska lichwy¹⁰⁷. Sprzeciw ten aż do Soboru wienneńskiego z 1311 r. oparty był na prawie zwyczajowym. Wtedy to po raz pierwszy zostały wydane normy prawne dotyczące tego zagadnienia. Ustawodawstwo świeckie idąc za wzorem prawa kanonicznego uznało lichwę za praktykę godzącą w zasady uczciwego obrotu gospodarczego.

3. *Losy uczniów Władysława Abrahama po likwidacji UJK*

Po zajęciu w 1939 r. Lwowa przez wojska radzieckie, UJK stracił swój polski charakter. W programie studiów nastąpiły zmiany, wskutek których zlikwidowano nauczanie prawa kościelnego. Mimo niesprzyjających okoliczności lwowska szkoła historii prawa kościelnego znalazła swoich kontynuatorów w osobach uczniów Abrahama, którzy po zakończeniu drugiej wojny światowej kontynuowali swoje kariery naukowe w różnych polskich uniwersytetach.

I tak z dwoma uniwersytetami lubelskimi, Katolickim Uniwersytetem Lubelskim oraz Uniwersytetem Marii Curie Skłodowskiej związał swoją pracę naukową L. Halban. W 1945 r. objął Katedrę Prawa Publicznego Kościelnego w KUL-u, zaś w 1949 r. Katedrę Powszechnej Historii Państwa i Prawa w UMCS¹⁰⁸.

Z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim związani byli również L. Winowski oraz ks. P. Kałwa. Pierwszy z nich po ukończeniu w 1932 r. studiów prawniczych na UJK we Lwowie został asystentem wolontariuszem, po czym w 1936 r. pracownikiem etatowym w Katedrze Prawa Kościelnego. W czasie studiów był uczestnikiem seminarium naukowego prowadzonego przez W. Abrahama. Pod jego kierunkiem napisał w 1935 r. rozprawę doktorską

---

¹⁰⁵ Tamże, s. 11.

¹⁰⁶ Tamże, s. 14.

¹⁰⁷ L. H a l b a n, *Lichwa w nauce i prawie kościelnym do soboru wienneńskiego (1311 r.)*, „Pamiętnik Historyczno-Prawny”, Lwów 1926, t. II, z. 5.

¹⁰⁸ W czasie pracy na KUL-u Halban wykładał: Historię ustroju Polski, Prawo sądowe polskie, Historię prawa na Zachodzie Europy, Prawo publiczne kościelne oraz Historię źródeł prawa kanonicznego. Zob. Arch. KUL, 20 n, Akta personalne Leona Halbana. *Curriculum vitae* oraz wykaz bibliografii, tamże.

dotyczącą przywilejów kleru zawartych w konkordatach XIX i XX wieku¹⁰⁹.

Po drugiej wojnie światowej Winowski prowadził jednocześnie wykłady na Uniwersytecie Wrocławskim oraz KUL-u¹¹⁰. W badaniach przejawiał zainteresowania głównie historią prawa kościelnego, jak również prawa polskiego.

Do grona uczniów Abrahama należał również ks. P. Kałwa. Pod kierunkiem Profesora w 1926 r. napisał i uzyskał doktorat z zakresu prawa kanonicznego. W roku następnym rozpoczął pracę jako wykładowca na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL. Szczególnym przedmiotem jego zainteresowań było polskie ustawodawstwo synodalne, jednak w czasie tajnego nauczania w okresie drugiej wojny światowej prowadził również wykłady z prawa rzymskiego oraz prawa kościelnego¹¹¹.

Kolejnym uczniem Abrahama był również Jakub Sawicki¹¹². Uczestnictwo w seminarium z prawa kościelnego na Wydziale Prawa UJK łączył z pracą w charakterze asystenta w Zakładzie historyczno-prawnym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Po zakończeniu wojny opuścił Kraków i przeniósł się do Warszawy. Na skutek szykan władz nie mógł zrealizować planów dotyczących powołania Katedry Prawa Kościelnego na miejscowym uniwersytecie. Zezwolono jedynie na powstanie Katedry Prawa Wyznaniowego, którą kierował do roku 1949, kiedy to został odsunięty od zajęć dydaktycznych. W 1956 roku powrócił na uczelnię, prowadząc zajęcia z historii ustroju i prawa polskiego. Do głównych nurtów badawczych Profesora można zaliczyć oprócz zagadnień ustrojowych i prawnych Kościoła, również historię prawa polskiego¹¹³.

---

¹⁰⁹ Wykaz bibliograficzny nie zawiera rozprawy doktorskiej. Por. J a n a s z, *Wykaz prac naukowych*, s. 23 nn.

¹¹⁰ Por. D u d z i a k, *Profesor Leszek Winowski*, s. 5 nn.

¹¹¹ Zob. Arch. KUL, 281 A. Akta personalne Piotra Kałwy. Wykaz prac i życiorys, tamże. O osobie P. Kałwy zob. także m.in.: A. W o j t k o w s k i, *Jubilat*, [w:] *Pastori et Magistro*. Lublin 1966, s. 5 nn.; J. G r z y w a c z, *Biskup Profesor Doktor Piotr Kałwa*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 23 (1976), z. 5, s. 7 nn.

¹¹² O Jakubie Sawickim oraz jego dorobku naukowym zob. m.in.: J. S e n k o w s k i, *Sawicki Jakub*, PSB, t. XXXV, Warszawa 1994, s. 313 nn.; H. I z d e b s k i, *Jakub Sawicki*, [w:] *Słownik historyków polskich*, Warszawa 1994, s. 464; F. P a s t e r n a k, *Szkic biograficzny i bibliografia prac naukowych prof. Jakuba Sawickiego*, „Prawo Kanoniczne”, 21(1978), nr 1-2, s. 195 nn.; Akta personalne Jakuba Sawickiego. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, S II 619.

¹¹³ Por. M. S ę d e k, Ch. W ó j c i k, *In memoriam*, CPH 33(1981), z. 1, s. 249 nn.

Znanym historykiem prawa, który uczestniczył w seminarium Abrahama, był K. Koranyi¹¹⁴. Na uczelni lwowskiej uzyskał stopień doktora i doktora habilitowanego. Od 1939 r. rozpoczął pracę na powstałym w miejsce UJK Uniwersytecie Iwana Franki we Lwowie. Po drugiej wojnie światowej swoją karierę naukową związał z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Uniwersytetem Warszawskim. Interesował się głównie instytucjami dawnego prawa polskiego¹¹⁵.

Uczniem Abrahama był również wybitny znawca prawa międzynarodowego L. Ehrlich¹¹⁶. Od 1921 r. był pracownikiem Katedry Prawa Narodów Uniwersytetu we Lwowie, zaś od 1924 r. jej kierownikiem.

W seminarium naukowym uczestniczyli również studenci historii. Jednym z nich był K. Maleczyński¹¹⁷. Z uczelnią lwowską związał wszystkie szczeble kariery naukowej. W 1939 r. objął kierownictwo Katedry Historii Polski. Po wojnie osiadł na stałe we Wrocławiu, gdzie na tamtejszym Uniwersytecie kontynuował pracę naukowo-dydaktyczną. Krąg jego zainteresowań był imponujący. Obejmował on: historiografię średniowieczną, dyplomatykę, numizmatykę, jak też archiwistykę¹¹⁸.

IV. DOGMATYKA

Oprócz badań historyczno-prawnych kanoniści lwowscy zajmowali się również dogmatyką prawa kanonicznego, jakkolwiek prace te, zwłaszcza pod względem ilości, nie dorównują dziełom historyczno-prawnym. Prace dogmatyczno-prawne można podzielić na trzy bloki tematyczne; prace dotyczące Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., dotyczące prawa małżeńskiego oraz relacji państwa do Kościoła, ze szczególnym uwzględnieniem zawartego w 1925 r. Konkordatu.

Wydany w 1917 r. Kodeks Prawa Kanonicznego miał przełomowe znaczenie dla rozwoju kanonistyki. Była to pierwsza kodyfikacja obejmująca całość

---

¹¹⁴ O osobie Karola Koranyiego oraz jego dorobku zob. m.in. B. L e ś n o d o r s k i, *Koranyi Karol*, PSB, t. XIV, Wrocław 1968, s. 31 n.

¹¹⁵ Tamże, s. 31.

¹¹⁶ O osobie Ludwika Ehrlicha zob. m.in.: A. Ś r ó d k a, *Ehrlich Ludwik*, [w:] *Uczeni polscy XIX-XX stulecia*, t. I, Warszawa 1994, s. 440 n. Wykaz literatury tamże.

¹¹⁷ O osobie Karola Maleczyńskiego zob. m.in.: A. Ś r ó d k a, *Maleczyński Karol*, [w:] *Uczeni polscy...*, t. III, Warszawa 1997, s. 25 nn. Wykaz literatury tamże.

¹¹⁸ Tamże, s. 26.

prawa kanonicznego od czasów wydanego w Średniowieczu *Corpus Iuris Canonici*¹¹⁹. Charakteryzował się on jasnym i precyzyjnym językiem. Jego walory dotyczące zarówno układu, jak też rozwiązań merytorycznych sprawiły, iż spotkał się z przychylną oceną doktryny.

W. Abraham przedstawił ogólną charakterystykę kodyfikacji z 1917 r.¹²⁰ Zdaniem autora wprowadzenie Kodeksu zapoczątkowało nowy okres historii prawa kanonicznego. Do jego głównych zalet oprócz wysokiego poziomu technicznego zalicza odcięcie się kodyfikacji od wszelkich śladów feudalizmu. Skupiono się przede wszystkim na sprawach duchowych, pomijając zawarte w dawnych zbiorach prawa kanonicznego postanowienia dotyczące stosunku Kościoła do państwa¹²¹. Autor zwrócił uwagę na pierwiastki etyczne zawarte w kodyfikacji, wiążąc z nimi nadzieję na odrodzenie moralne społeczeństwa¹²².

Zagadnieniu obecności zasad społecznych w Kodeksie z 1917 r. poświęcił swoją publikację L. Halban¹²³. W pracy udzielił odpowiedzi na pytania dotyczące miejsca Kościoła w społeczeństwie, jak też jego stosunku do różnych form ustrojowych państwa. Autor zwrócił uwagę, iż normy kodeksu nie są oparte na surowości, lecz w wielu wypadkach wyrażają łagodność Kościoła do wiernych. Ustawodawca postawił sobie za cel dążenie do prawdy materialnej, a nie tylko formalnej.

Wyrazem tego, iż kodyfikacja ma służyć człowiekowi, jest nieprzestrzeganie dwóch zasad, które w kodyfikacjach świeckich mają charakter aksjomatów: zasady *ignorantia iuris nocet* oraz równości wszystkich wobec prawa. Złamanie pierwszej z nich polega na uznaniu, iż w pewnych przypadkach

---

¹¹⁹ O genezie i strukturze *Corpus Iuris Canonici* zob. m.in.: P. H e m p e r e k, W. G ó r a l s k i, *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. I, cz. 1, Lublin 1995, s. 76 nn.; I. Z e i g e r, *Historia iuris canonici. De historia fontium et scientiae iuris canonici*, vol. I, Romae 1947, s. 59 nn.; R i t t e n e r, dz. cyt., s. 53 nn.; A. S t i c k l e r, *Historia iuris canonici latini. Historia fontium*, vol. I, Torino 1950, s. 200 nn.; W. P l ö c h l, *Geschichte des Kirchenrechts*, vol. II, Wien 1955, s. 411 nn.

¹²⁰ *Nowy Kodeks Prawa Kanonicznego*, „Polonia Sacra”, 1(1918), s. 1 nn.

¹²¹ Tamże, s. 27.

¹²² Abraham twierdził, iż nowe prawo „przyczyni się skutecznie do wcielenia w życie ludzi i społeczeństw zasad etyki i miłości chrześcijańskiej, które dotąd pomimo upływu dziewiętnastu wieków były więcej na ustach niż w sercach”. Zob. A b r a h a m, *Nowy Kodeks*, s. 28.

¹²³ *Zasady społeczne nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Poznań 1922.

nieznajomość prawa może być usprawiedliwiona przez różne okoliczności życiowe. Z kolei drugiej zasadzie sprzeciwia się uznanie, iż wobec osób stojących wysoko w hierarchii społecznej należy stosować bardziej rygorystyczne normy prawne niż wobec ogółu społeczeństwa¹²⁴.

W związku z pracami Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej nad Projektem prawa małżeńskiego, spod pióra W. Abrahama wyszła interesująca rozprawa w której autor przedstawił swoje zapatrywania na sprawę kodyfikacji zagadnień dotyczących tej instytucji¹²⁵. Należało przypuszczać, iż problem kodyfikacji nowego polskiego prawa małżeńskiego przedstawiać mógł wiele trudności, ze względu na długoletnie życie się poszczególnych dzielnic z pewnym określonym jego systemem.

Abraham więc w sposób syntetyczny przedstawił pogląd na kwestię formy zawarcia małżeństwa w prawie państwowym, jak też wyznaniowym. Opowiedział się za utrzymaniem formy kościelnej. Nie zaakceptował zaś ślubów cywilnych nawet w postaci fakultatywnej, jako sprzecznych z zasadami kościelnymi. Uczony był zwolennikiem jurysdykcji sądów wyznaniowych w sprawach małżeńskich. Sprzeciwiając się rozwodom, powoływał się na prawo włoskie nie dopuszczające tej instytucji. Na zakończenie swoich rozważań autor wyraził przekonanie, iż zasady te nie spotkają się z entuzjastycznym przyjęciem przez doktrynę. Uważał jednak ich przypomnienie i rozważenie przy dziele kodyfikacji prawa małżeńskiego za swój obowiązek.

Zagadnieniami z zakresu prawa małżeńskiego interesował się również ks. Michał Wyszyński. Opublikował m.in. pracę dotyczącą bojaźni jako jednej z wad zgody małżeńskiej¹²⁶. Poruszył w niej problem związku przyczynowego pomiędzy bojaźnią a zgodą małżeńską. Postawił pytanie jakie przesłanki decydują o tym, że *consensus* małżeński jest następstwem bojaźni. Autor stwierdził w pracy, iż przy ocenie ważności małżeństwa należy brać pod uwagę nie tyle wolę i cel osoby wywołującej bojaźń, co wolę i cel osoby zawierającej małżeństwo.

Inną dziedziną zainteresowań uczonych lwowskich były zagadnienia z zakresu prawnej regulacji stosunków między Kościołem i państwem. Wyróżnić można prace omawiające Konkordat zawarty 10 lutego 1925 r. pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską¹²⁷.

---

¹²⁴ Tamże, s. 76 nn.

¹²⁵ *Zagadnienia kodyfikacji prawa małżeńskiego*, Lwów 1927.

¹²⁶ *Czy „Metus indirecte incussus” może unieważnić małżeństwo*, „Przegląd Teologiczny”, 11(1930), s. 60 nn.

¹²⁷ Dokument ten został zatwierdzony Ustawą sejmową z 23 kwietnia 1925 r., 30 maja

Poszczególne artykuły Konkordatu omówił w swojej pracy L. Halban. Jego wartość ocenił przez pryzmat porównania z Konkordatem bawarskim zawartym w tym samym roku. Autor podkreśla, iż pozycja państwa wobec Kościoła w regulacji polskiej jest bardziej korzystna niż w konkordacie bawarskim. Należy podkreślić, iż żadna część Polski nie podlegała jurysdykcji biskupa rezydującego poza granicami naszego państwa¹²⁸.

Halban był również autorem hasła poświęconego Konkordatowi z 1925 r., które zawarte zostało w *Encyklopedii Podręcznej Prawa Prywatnego*¹²⁹. Na wstępie autor wyjaśnił pojęcie Konkordatu oraz przedstawił rys historyczny tej formy regulacji stosunków prawnych pomiędzy Stolicą Apostolską a państwami. Następnie zajął się szczegółową analizą dogmatyczno-prawną artykułów umowy.

*

Prawo kanoniczne w okresie drugiej Rzeczypospolitej nauczane było na dwóch wydziałach uniwersyteckich: jurydycznym i teologicznym. Jedynie w Lublinie i Poznaniu sytuacja przedstawiała się odmiennie. Na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim istniał oddzielny Wydział Prawa Kanonicznego, na Uniwersytecie Poznańskim natomiast nie utworzono w ogóle Wydziału Teologicznego. Podstawę prawną nauczania prawa kanonicznego na wydziałach teologicznych oraz na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL stanowiła konstytucja *Deus Scienciarum Dominus* z 1931 r., zaś na wydziałach prawnych rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1920 r.

W latach 1918-1939 rozwinął się na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie znaczący ośrodek nauczania i nauki prawa kanonicznego. Uprawnione wydaje się twierdzenie, że poziom nauczania prawa kanonicznego na Wydziale Jurydycznym był zdecydowanie wyższy niż na Wydziale Teologii. Na drugim z wydziałów spośród czterech wykładowców jedynie ks. B. Jaszowski

---

ratyfikowany przez Prezydenta RP, 3 sierpnia zaś wszedł w życie. O Konkordacie zob.: L. H a l b a n, *Konkordat zawarty między Rzeczypospolitą Polską a Stolicą Apostolską*, Warszawa 1925.

¹²⁸ O ocenie Konkordatu bawarskiego zob. tamże, s. 22 nn.

¹²⁹ Zob. L. H a l b a n, *Konkordat ze Stolicą Apostolską*, Odbitka z *Encyklopedii Podręcznej Prawa Prywatnego*, Warszawa 1934.

i ks. M. Wyszyński zajmowali się naukowo prawem kanonicznym. Pozostawili oni jednak niewielki dorobek naukowy, do czego przyczynił się między innymi fakt, iż pierwszy z nich zmarł w 1921 r. Niekorzystnie na poziom nauczania wpływały także częste zmiany zakresu wykładanego materiału, jak też liczby godzin.

O wiele korzystniej przedstawiała się dydaktyka prawa kanonicznego na Wydziale Prawa. Niemalże przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego wykład prowadził W. Abraham. Jedynie na kilka lat przed wybuchem wojny zajęcia przejął L. Halban. W przeciwieństwie do Wydziału Teologii prowadzone były ćwiczenia z prawa kanonicznego, jak też regularnie odbywało się seminarium naukowe z tego przedmiotu. W zasadzie niezmienna pozostawała liczba godzin, jak i program nauczania.

Na lwowskiej uczelni powstała szkoła historii prawa kościelnego. Jej twórcą oraz głównym przedstawicielem był W. Abraham. W prowadzonym przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego seminarium uczestniczyli uczniowie, którzy przejęli od swojego Mistrza zarówno zainteresowania badawcze, jak też podstawowe założenia metodologiczne dotyczące pracy naukowej. Powstałe tam prace wykazują pewne cechy wspólne, które uzasadniają wprowadzenie terminu: lwowska szkoła historii prawa kościelnego. W seminarium Abrahama oprócz studentów prawa i historii uczestniczyli również profesorowie z innych ośrodków uniwersyteckich.

Mówiąc o znaczeniu ośrodka lwowskiego dla lwowskiej szkoły historii prawa kościelnego należy mieć na myśli nie tylko powstałe w jej ramach prace, ale również oddziaływanie wykształconych pod kierunkiem Abrahama historyków prawa na rozwój dyscyplin jurydycznych w innych ośrodkach uniwersyteckich. Było to szczególnie ważne po drugiej wojnie światowej, kiedy zlikwidowano Uniwersytet Jana Kazimierza, a historia prawa została poddana silnym naciskom ideologicznym. Do grona uczniów Profesora należy zaliczyć: L. Halbana, T. Silnickiego, M. Wyszyńskiego, P. Kałwę, J. Sawickiego, Z. Obertyńskiego, K. Koranyiego, L. Winowskiego, L. Ehrlicha oraz K. Maleczyńskiego.

Omawiając dorobek szkoły należy zaznaczyć, iż uczniowie Abrahama podejmowali tematykę badawczą zbliżoną do zagadnień, jakimi zajmował się Profesor. Zwrócenie uwagi na początki chrześcijaństwa wydaje się nieprzypadkowe. Odbudowane w 1918 r. państwo polskie starało się bowiem nawiązywać do początków swojego istnienia. Spośród prac dotyczących początków chrześcijaństwa należy wymienić dwie monografie autorstwa Abrahama, z których pierwsza przedstawiała początki organizacji Kościoła w Polsce,

druga zaś na Rusi. Dzieła te, po dziś dzień aktualne, są najbardziej charakterystyczne dla szkoły, ze względu na zastosowaną metodę badawczą.

Znacznie słabiej w porównaniu z nurtem historyczno-prawnym reprezentowany był w badaniach naukowych nurt dogmatyczno-prawny. Prace pisane przez lwowskich uczonych z zakresu obowiązującego prawa kanonicznego nie dorównywały zarówno pod względem liczebności, jak też ciężaru gatunkowego publikacjom historyczno-prawnym. Najczęściej miały one postać komentarza do tych przepisów prawa publicznego, które interesowały kanonistykę.

Reasumując należy uznać, iż ośrodek lwowski odegrał doniosłą rolę w rozwoju nauk historyczno-prawnych w okresie drugiej Rzeczypospolitej. Dzięki W. Abrahamowi i jego uczniom historia prawa kanonicznego stała się jedną z najlepiej opracowanych dziedzin historii prawa.

Celowe wydaje się powstanie nowoczesnej monografii prezentującej kanonistykę polską w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Umożliwiłoby to przedstawienie ośrodka lwowskiego na tle innych ośrodków uniwersyteckich, co jeszcze lepiej pozwoliłoby dostrzec jego znaczenie dla rozwoju prawa kanonicznego w Polsce.

CANON LAW AT THE JAN KAZIMIERZ UNIVERSITY IN LVOV IN THE YEARS 1918-1939

S u m m a r y

The subject of the paper is the history of the science of canon law and its teaching at the Jan Kazimierz University in Lvov in the period between the two world wars. At that time (in the Second Polish Republic) there were six universities: in Lublin (with an independent Faculty of Canon Law), Cracow, Vilnius, Poznań – where no Faculty of Theology had been established – and in Lvov. It should be reminded that at that time canon law was taught both at theological and law faculties. It seems justified to say that in the Lvov centre the standard of teaching canon law at the Faculty of Law was positively higher than that at the Faculty of Theology. At the latter Faculty, out of the four lecturers only Rev. Błażej Jaszowski and Rev. Michał Wyszyński did research into canon law. However, they only left an inconsiderable number of works; this was due, among other things, to the fact that the former of them died as soon as 1921. The standard of teaching was also negatively influenced by frequent changes in the syllabus as well as in the number of hours devoted to it.

Teaching canon law at the Faculty of Law looked a lot better. Almost throughout the whole period between the world wars a lecture was conducted by Władysław Abraham. Just a few years before the outbreak of World War II it was taken over by Leon Halban. Contrary to the Faculty of Theology classes in canon law as well as a regular seminar were conducted. In principle, the number of hours and the syllabus remained unchanged.

At the Lvov University a school of history of Church Law was started. Its founder and main representative was Władysław Abraham. In the seminar conducted throughout the period between the wars students participated who took over from their Master both the research interests and the basic methodological assumptions concerning research work. The works written there show certain common features that justify introduction of the term "the Lvov school of history of Church Law". In Abraham's seminar apart from students of law and history, also professors from other university centres participated.

When discussing the output of the school it should be mentioned that Abraham's students undertook subjects that were close to the problems dealt with by the Professor. It appears that focussing attention on the beginnings of Christianity was not accidental, as the Polish State that was reborn in 1918 tried to reach back to the beginnings of its existence. A considerable number of these works that are still valid, are the most characteristic of the school because of the research method they used.

The dogmatic-legal current was much weaker in the research, as compared to the historical-legal one. The works written by the Lvov scholars on the then holding canon law most often had the shape of a commentary to those paragraphs of the public law that were interesting for the science of canon law.

In conclusion it should be said that the Lvov centre played an important role in the development of historical-legal sciences in the period of the Second Polish Republic. Owing to Władysław Abraham and his pupils history of canon law became one of the best described domains of history of law.

Translated by Tadeusz Karłowicz